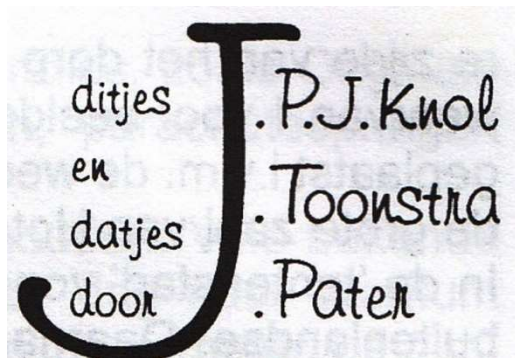

Ditjes en datjes 2004

maand   *onderwerp*

- 01   Everraddus : molenaar en ondernemer Everhardus Offeringa
- 02   De stationschef : Hendrik Oljans en Wolter Brals
- 03   Grote provinciale reclame- en verkooptentoonstelling
      "De 100%" van 28 juni - 2 juli 1938
- 04   De 'samenwerking' – proficiat : samen sparen voor varkensvlees, de spekclub.
      Met toevoeging uit 2007-12
- 05   Herinneringen van Aaltje Wiltjer : o.a. over meubelmaken
- 06   Uit het verleden, deel 1-6 : over beroepen en winkels, per straat (bijeengezet)
      1= 2004-06 Oosterstraat   - 2=2004-10 Torenweg   - 3=2004-12 Pastorieweg
      4= 2005-01 Noorderstraat - 5=2005-03 Schoolstr. - Groothofstr. - Kalverstr.
      6= 2005-10 Stationsweg - Cronjéstraat - Kalverstraat
- 09   1= Veranderingen van arbeidsverhoudingen tussen 1900-1945
      2= Voor 50 jaren ... 3 jan. 1944 : nachtelijke overvallen in Warffum uit (1994-02)
      3= Een terugblik op de 50ste viering van de bevrijding - 5 mei 1995 :
      over nog vergeten oorlogsslachtoffers uit Warffum (uit 1995-09)
      Drie bijdragen door Arend Spoelma
- 10   zie 06
- 11   Haidewietska : vooruit geef gas! : over de komst van auto's en vrachtauto's
- 12   zie 06

2004-01

Everraddus : molenaar en ondernemer Everhardus Offeringa

Iedereen in het dorp noemde hem zo bij zijn voornaam, het derde van de vijf kinderen uit het gezin van mulder Roelf Offeringa. Everhardus werd geboren op 3 september 1909 in het molenaarshuis naast de maal- en pelmolen 'Eureka' bij de Lasthuistil. Na de lagere school ging hij in 1921 zijn vader helpen op de molen met het malen van graan.

Er was volop werk aangezien er na het afbranden van de molen 'Cronjé' in 1912 er maar twee molens over waren. In die jaren was men volledig afhankelijk van windkracht, maar

toen Roelf in 1927 een 60 PK zware Brons diesel in gebruik nam, kon hij ook bij windstil weer malen. De kap en de wieken werden toen van de molen verwijderd. In het dorp waren zeven bakkers die evenals de kruidenierswinkeltjes wekelijks van meel moesten worden voorzien. Maar ook de boeren waren goede afnemers vooral van gort en veevoer. Zoals gebruikelijk bracht de leverancier de waren bij de klanten aan huis. Hoewel het sjouwen met de zakken zwaar werk was, vond de jonge mulder het fijn om met pa mee te gaan om het meel te bezorgen. Aanvankelijk gebeurde dit met paard en wagen, maar toen eind twintiger jaren pa Offeringa een vrachtautootje kocht waar Everhardus mee mocht rijden voelde deze zich de grote man. Hij werd een echte molenaar die van zijn vader het vak leerde en daarbij werd gewezen op het leveren van kwaliteit.

Na 15 jaar op de Eureka te hebben gewerkt wilde hij zijn vleugels uitslaan. Hij verliet het ouderlijk huis, trouwde met Iep Bosgra uit Bergum en huurde van garage Westerhof (thans Juffer Marthastraat 41) de zolderverdieping. Hij maakte bewust een keus door zich te beperken tot het pellen van gort, waarvoor een pelsteen met elektromotor op de zolder werd geplaatst. Hiermee legde hij in 1938 het fundament van 'Offeringa's gortproducten'. Everhardus moest vanaf nu niet alleen gort pellen, maar ook op pad voor de verkoop van zijn producten. Dat hij een goed zakenman was bleek al gauw. Hij kwam tijd en vooral veel ruimte tekort. Het geluk was met hem, want in 1941 kwam het pand van de vlasschuur van de heer Boykema te koop. Met twee duizend gulden, geleend van een vriend, kocht hij de grote schuur en zo verhuisde de pelsteen van 't Honnust (?) naar de Schoolstraat nr. 9 (thans parkeerplaats). Hier was volop ruimte om gerst en gort op te slaan in de 'goulen', de vakken tussen de gebinten. De zaak werd goed aangepakt, er kwam een pelsteen bij en ook een arbeider, nl. K. Vink, zodat de baas zelf meer tijd kreeg voor de verkoop. Nu was in de oorlogsjaren (1940-1945) alles gebonden aan toewijzingen en vergunningen waarop strenge controle was. De gerst werd hoofdzakelijk ingekocht via de beurs in Groningen. De aanvoer naar het bedrijf gebeurde per beurtschip en met paard en wagen. De voerlui hadden in de oorlog goede tijden, immers auto's reden er vrijwel niet. Het pellen van gort verschilt wezenlijk van het malen van graan. Terwijl bij het malen twee stenen over elkaar draaien, wordt bij het pellen slechts één steen gebruikt. De gerstkorrels worden door de snel draaiende pelsteen naar buiten geslingerd tegen een ruw pelblik, waardoor de korrel wordt ontdaan van zijn buitenvlies. De zemelen worden uit de buitenmantel weggezogen zodat de gort overblijft.

Everhardus kocht bij een collega af en toe een gebruikte steen zodat in de loop der jaren de pelcapaciteit werd uitgebreid. In 1946 stonden er op de bovenverdieping aan de Schoolstraat vijf pelmolens. De gerst ging via een jakobs ladder omhoog naar de pelmolen en van hier rolde het halfproduct omlaag. Deze procedure werd enige keren herhaald om de korrel van alle vliezen te ontdoen zodat er puur gort overbleef.

Het eindproduct ging in die jaren voor het overgrote deel naar de vele zuivelfabrieken voor de productie van karnemelksepap. In veel dorpen was destijds een 'melkfabriek' met een papkokerij. 'Zoepenbrij' werd zes werkdagen 's middags en 's avonds bij de boer als tweede schotel gegeten (volgens Ter Laan). Zo verkocht de kruidenier losse gort in een papieren zak.

Everhardus bracht direct na de oorlog verpakte gort op de markt en verkocht dit aan grossiers van levensmiddelen. Als opslagruimte voor dit product diende de schuur van Bernhard Wiersema (thans Oosterstraat 10a). Vooral de vier noordelijke provinciën behoorde tot zijn verkoopgebied. Hij was hiermee zo druk dat hij voor de productie een bedrijfsleider aanstelde, nl. Berend Sinning.

In 1950 werkten er onder leiding van Berend zes mensen in de pellerij. Verder werd in dat jaar een administratieve kracht tevens procuratiehouder aangetrokken, nl. Frederikus Maring. Deze kreeg een piepklein kantoortje in het achterhuis van buurman Broekema's 'lapkeswinkel'. De onderneming groeide, er kwamen nieuwe maalstenen uit Duitsland en Jan van Delden en later Marten Maring brachten de producten van Offeringa met een vrachtauto door het hele land.

Het restant, afval van de pelmolen, brachten deze mensen naar foerage- en veevoederbedrijven waar het werd verkocht voor veevoer. Zo bracht dus alles zijn geld op. In de loop der tijd nam Everhardus een aantal pelmolens over die de gerst voorbereiden tot halfproduct om in Warffum de eindbewerking te ondergaan. Dit waren o.a. de molen te Oosterwiltwerd, Middelstum (Jacob Sikkema) en Wetsinge. De laatste gaf hij in 1988 de naam van de afgebroken molen van zijn geboortegrond, nl. Eureka. Bovendien waren er diverse molenaars die voor hem pelden en hun halfproduct in Warffum afleverden. Per week werd er meer dan 50 ton gerst verwerkt hetgeen Everhardus zelf inkocht op de beurs, waar hij ondertussen een geziene figuur was. Er moest daarbij worden gelet op een juiste droogte en een ronde blanke korrel.

Omdat er het hele jaar moest worden doorgedraaid was het belangrijk dat er gedurende de zomerperiode voldoende gerst in voorraad was. Om die hoeveelheid op te slaan werd in 1951 in de stad een pakhuis gehuurd, de Pionier aan het Damsterdiep, waar de bevoorradingsopslag op vrijdagmiddag plaats vond onder het toezicht van Maring en Sinning. Vanwege het stuiven gaf dit menigmaal problemen met de buurtbewoners. Daar het afzetgebied zich steeds uitbreidde werd in 1953 Hoving als vertegenwoordiger aangetrokken die met zijn Skoda de afnemers langs ging om bestellingen te noteren. Voor hem en de procuratiehouder werd naast de fabriek op de tuin van het afgebroken huis van fotograaf Vaartstra en naast het huis van de gebroeders Spier een kantoortje gebouwd met twee vertrekken. Zelf bleef Offeringa met zijn grote Amerikaanse auto de grote klanten bezoeken zoals de Domo en Frico.

Everhardus ontdekte in deze periode een methode om gedurende 365 dagen per jaar een constante kwaliteit van zijn product te kunnen leveren. Hierdoor ontstond een verdere groei en hij bracht een slag toe aan zijn zeven en twintig concurrenten, groot en klein in het land. Het pakhuis in Groningen, de schuur van Wiersema en het pand in de Schoolstraat hadden langzamerhand onvoldoende capaciteit om de voorraad aan gersthalfproducten en gort te kunnen bergen. Er moest daarom worden uitgekeken naar een ruimer pand, het liefst aan open water. In 1955 kocht Everhardus een groot stuk opgespoten grond aan de Ulgersmaweg te Groningen, aan de andere kant grenzend aan het van Starckenborghkanaal. In 1957 werd begonnen met nieuwbouw waarbij op die plaats enorme heipalen de grond in moesten. Toen in 1959 de productie in Groningen begon, ging een gedeelte van het personeel mee naar het nieuwe bedrijf. Dit waren o.a. Frederikus Maring, Rikkert Oosterlee, Pieter Dekker, Jaap Anjewierden, Laurens Timmers, Harm Jan van der Werf en Piet Bouwman. Hieruit blijkt dat hun baas bij het personeel was gezien. Everhardus was betrokken bij zijn personeel. Hij sprak met zijn mensen in hun eigen taal en was belangstellend. In het dorp bleef hij ook gewoon 'Everraddus'. Hij was een echte Groninger. Zo zei hij eens tegen een knecht: 'Trek dien klompen mor aan, bek dicht en verder niks en zorg gewoon dat doe dien waark goud dust'.

In 1960 verliet de familie Offeringa met hun drie kinderen Roelf, Anneke en Pety hun villa aan de Oosterstraat nr. 69 om zich te vestigen in Helpman te Groningen.

De plaats van het nieuwe bedrijf was goed gekozen. Aan de kade konden grote schepen afmeren. De gerst die werd aangevoerd, kwam niet meer zoals voorheen van het Hogeland en het Oldambt, maar werd via de beurs in Rotterdam aangevoerd; per spits (38 m lang) uit Frankrijk en per coaster uit heel Europa. Daar werden ze leeggezogen hetgeen kostenbesparend was. In die jaren waren er zo'n dertig mensen bij Offeringa in dienst, die in drie ploegen werkten. Het bedrijf draaide continu 24 uur. Helaas kreeg de fabriek op de ochtend van 8 maart 1966 te maken met een grote brand, veroorzaakt door een ijzerdraad dat met de gerst in de pelmolen was terecht gekomen.

Bij het herstellen werden de pelmolens zo opgesteld dat er meer ruimte ontstond. In de loop der jaren werd er voortdurend bijgebouwd en uitgebreid. Er kwamen loodsen bij en er verrees een mammoet graansilo voor een opslag van 10.000 ton graan, zodat de totale bergruimte op 30.000 ton kwam en een bebouwde oppervlakte van drie hectare. Nu wordt alle gerst met schepen van 1000 tot 1500 ton aan- en als gort afgevoerd. Offeringa's gortproducten fabriek B.V. is heden ten dage de enige Nederlandse gortpellerij. De pakjes gort in de supermarkt worden gevuld bij Lassie met het product van Offeringa. De binnenlandse consumptie is gering. Negentig procent is bestemd voor export. De fabriek is volledig geautomatiseerd. Robots vullen zakken van 25 kilo, die automatisch worden dichtgenaaid en per band in containers gaan. De export gaat over de hele wereld: naar diverse Europese landen, Zuid-Amerika, Afrika en Azië. Wat in 1938 begon op de zolder van Westerhof is door Everhardus uitgegroeid tot een toonaangevend bedrijf op de wereldmarkt van gortproducten. Everhardus overleed op 90-jarige leeftijd op 26 februari 2000. Na zijn zoon Roelf, leidt kleinzoon Mattijn nu het bedrijf.

Jan S. Pater.

2004-02

De stationschef : Hendrik Oljans en Wolter Brals

Toen op 16 augustus 1893 de spoorlijn Groningen - Roodeschool werd geopend was de exploitatie weliswaar in handen van het Staatsspoor, maar de lijn was eigendom van de Groninger Locaal-Spoorwegmaatschappij en zou dat tot 1938 blijven. Die maatschappij had zijn eigen architect voor de bouw van de stations, waardoor die een specifiek karakter hadden.

Op bescheiden schaal is op de stations van Baflo, Usquert, Warffum, Roodeschool, Uithuizen en Uithuizermeeden de invloed van Engelse villadorp-stations goed zichtbaar. De stationschef woonde met zijn gezin op de bovenverdieping. De huur, die hij daarvoor betaalde bedroeg 10% van het jaarsalaris. De woning was naar Warffumer normen ruim en comfortabel. De benoeming van de stationschef werd op het hoofdkantoor van het Staatsspoor (na 1938 Nederlandse Spoorwegen) vastgesteld. De stations waren in vijf klassen verdeeld en er waren er uiteraard, die erg gewild waren bij het personeel en anderen waar men niet naar toe wilde. Ze solliciteerden naar een plaats. Dat er een plaats vrij kwam stond niet in de krant, maar in een vervoersonderneming als de spoorwegen was zo'n nieuwtje snel verspreid. Ze kregen de verhuiskosten vergoed en een maand salaris. Een station met erg vroege treinen was niet erg gewild evenmin één die ver van de bewoonde wereld lag. Voor een station met grensverkeer werden hoge eisen gesteld aan de chef. Baarn was natuurlijk een klasse I station vanwege het feit dat de koningin er opstapte, maar Warffum met een betrekkelijk klein aantal reizigers was klasse 5. Vanwege de benoeming vanuit Utrecht kwam de stationschef evenals de dominee en de dokter

meestal niet voort uit de lokale bevolking en vaak spraken ze niet het lokale dialect. Als de Waffumers in de vooroorlogse jaren de grote reis naar Groningen ondernamen hadden ze voor het loket van chef Oljans dezelfde schroom als in de spreekkamer van dokter Jansma. Het uniform met de rode pet en de gouden banden droeg daar ook aan bij.

Achter het loket was het indrukwekkende telegraafstoestel zichtbaar, waarmee de chef dankzij een speciale opleiding kon omgaan. Terwijl hij het kartonnen kaartje (met retour) uit de speciale kast zocht, rinkelde het telegraafstoestel met een bericht b.v. uit Usquert, dat de trein klaar stond voor vertrek. De chef kon dat vaak al op gehoor ontcijferen, maar toch gleden zijn vingers nog even over de ponsband. Vervolgens bediende hij de morsleutel om te seinen dat het baanvak vrij was en kwam er een belsignaal uit Usquert dat de trein vertrok. Het was duidelijk dat je voor dat loket als reiziger van ondergeschikt belang was en blij moest zijn met je kaartje, waarmee je naar de derdeklas wachtkamer ging. Daar heerste dezelfde stilte als in de dokterswachtkamer, behalve als er een reiziger binnen kwam om te melden dat de rookpluim in Usquert al zichtbaar was. In de wachtkamer stond een kolenkachel, die al vroeg door de chef was aangestoken en er hingen platen met stichtelijke teksten om je te leren dat je na het aangenaam verpozen de eigenaar van het bos niet met schillen en dozen moest laten zitten. Er was ook een tweede klas wachtkamer, maar die werd zelden gebruikt. De stationschef was verantwoordelijk voor de reinheid in en om het stationsgebouw. De sleutel voor het toilet (retirade) moest bij de chef worden gevraagd.

Als de trein uit Usquert was vertrokken moest de chef het sein op veilig zetten en zo nodig de wissels in de goede stand zetten. Hij begaf zich daarvoor naar buiten en met behulp van door gewichten verzwaarde handels, die via kettingen verbonden waren met seinen en wissels, werden die in de juiste stand gezet. In de winter had hij daarvoor al vroeg sneeuw en ijsvorming moeten verwijderen. Nog even een laat gearriveerde reiziger van een kaartje voorzien en dan arriveerde de trein. Tot ca. 1952 waren nog rijtuigen in gebruik, waarin de coupés een eigen deur hadden en houten banken. De ramen konden worden geopend d.m.v. een leren riem. Langs de coupés liep aan de buitenkant een lange treeplank. Dat de conducteur er tijdens het reizen langs liep was toen al verleden tijd, maar het gebeurde wel dat een van de scholieren door zijn vrienden op die manier tot Baflo werd buitengesloten. Sommige waaghalzen stapten zo ook bij de overweg bij het huisje 'Spanje' op. De stoomtrein had dan nog niet veel vaart. Ook gebeurde het wel dat bij aankomst een reiziger, die haast had, al op de treeplank ging staan voor de trein was gestopt en dat leidde wel eens tot valpartijen. De chef gaf het sein voor vertrek met zijn vertrekstaf (spiegelei), nadat hij via de telegraaf van Baflo toestemming had gekregen en de hoofdconducteur had geroepen: 'Achter klaar'. De uitgestapte passagiers werden bij de uitgang door de chef opgewacht om hun kaartje af te geven. Het kaartje bleef namelijk eigendom van de spoorwegen. Simon Carmiggelt schreef hierover dat hij eens in de trein gedachteloos het kaartje had verfrommelt en daarover door de conducteur bestraffend werd toegesproken: 'Je hebt hem toch heel gekregen'.

Terug in zijn kantoor gaf de chef een belsignaal aan Baflo en meldde het vertrek aan alle stations via de telegraaf. Een keer per dag om tien uur kreeg hij een tijdsein en een keer per dag kwam er een goederentrein. De post ging in een speciale wagon met een van de personentreinen. De stationschef had ook tot taak om het goederenvervoer te regelen en de contacten met de klanten te onderhouden. De landbouwproducten, die in Groningen verhandeld werden gingen meestal met de beurtschippers, maar vlas en suikerbieten gingen meestal per spoor en de kolen uit Limburg kwamen ook per spoor. Hij moest een

administratie bij houden en de financiën regelen. Als een zgn. signaalkaartje verscheen in de kaartjes-kast, was dit het teken dat bij de centrale drukkerij in Utrecht nieuwe kaartjes moesten worden besteld. De meest voorkomende bestemmingen hadden zo'n voorgedrukt kaartje.

Maar er moest nog wel Warffum op worden gestempeld en dat was uren werk. Voor andere bestemmingen werd een biljet door hem uitgeschreven. Hij had de zorg voor een aantal beambten, die net als hij in vaste dienst waren en hem konden vervangen. Een normale werkweek was 54 uur. De NS had een zeer gedetailleerd strafstelsel voor fouten of onzorgvuldigheden, iets wat vandaag de dag voor werknemers ondenkbaar is. Een straf kon bestaan uit een geldboete van een kwartje tot een rijksdaalder of een zgn. UDVH (Uitschijter uit de vrije hand), maar kon voor ernstiger vergrijp tot terugstellen of ontslag leiden. Per jaar werden in Nederland ca. 40.000 straffen uitgedeeld. Er was een coöperatieve vereniging tot bevordering van de stoffelijke belangen van het spoorwegpersoneel 'Voor Allen'. Via die vereniging kon het personeel tegen gunstige prijzen kleding, schoenen, kruidenierswaren etc. kopen. In een jaarverslag van 1921 staat b.v. dat aanmaakturf voor f. 0,85 en prima Drentse baggelaar voor f. 2,25 kan worden gekocht. Op sommige stations was er soms ook de mogelijkheid tot wat bijverdienste door b.v. kolenverkoop. Maar ook werden gezondheidskoloniën en een mandolineclub verzorgd. Ook al waren de spoorwegen eigendom van de staat, het personeel was geen rijksambtenaar.

Na chef Oljans kwam in 1948 Wolter Brals (1914-1999). Hij was afkomstig uit Meppel uit een boerengezin en kwam al op tienjarige leeftijd bij een boer in dienst voor kost en inwoning. Op ruim twintigjarige leeftijd werd hij spoorwegwerker. Door het volgen van cursussen werkte hij zich op tot beambte. Maar omdat hij geen MULO opleiding had kon hij niet de rang van stationschef krijgen, zoals Oljans. Geen rode pet, maar half rood en half zwart. Na een half jaar met zijn gezin (vrouw en vijf kinderen) in Usquert tijdelijk te zijn ondergebracht, betrok hij de stationswoning. Hij had twee collega's Haan en Vos. Zijn baas, de rayonchef, zat in Groningen. Verder was er een ploeg van acht man van de afdeling weg-en-werken voor het onderhoud van het baanvak tussen Usquert en Baflo. Iedere dag werd b.v. de lijn geschouwd en waar de rails waren verzakt werden de stenen er onder aangeharkt. Met een speciaal karretje dat met een pompbeweging werd voortbewogen, werd het gereedschap vervoerd. Voor het ophogen van de spoorlijn t.b.v. de brug over het Warffumer diep was grond afgegraven, waardoor een plas ontstond, die later het zwembad werd.

Wat een feest voor de reizigers als ze op een zomerse dag terug kwamen uit Groningen en de Warffumer jeugd op de duiktoren zagen, klaar om te laten zien hoe ze in het water doken. Ook dat is ten offer gevallen aan de vooruitgang.

Ofschoon hij zijn Drentse accent nooit is kwijt geraakt, heeft Brals zich volledig in het Warffumse dorpsleven geïntegreerd. Hij was zeer actief in de EHBO beweging en in het fanfarekorps Euphonia en hij was een begaafde conferencier. Het salaris van een stationschef was zeer bescheiden in die tijd. Een loonwerker bij de boer verdiende meer. Brals verdiende iets bij door aardappelland te pachten bij boer Goldhoorn en hij deed samen met zijn gezin thuiswerk voor Rixona's conservenfabriek. Een enkele keer kreeg hij van een machinist een seintje dat er een ree of een haas was doodgereden en dan ging hij die op zijn fiets halen. Zijn boerenafkomst kwam hem daarbij goed van pas, want hij kon het beest zelf slachten. Zo bewaren zijn kinderen nog goede herinneringen aan maaltijden met reerug.

De laatste stoomtrein reed in 1954 en werd vervangen door de blauwe engel. Het station werd in 1968 opgeheven en in 1971 afgebroken en vervangen door een stalenabri, een gewild object voor jeugdig vandalisme. De baanvakken werden automatisch beveiligd. De NS wilde enkele particuliere overgangen van landeigenaren opheffen, maar de rechter stond dit niet toe.

Brals werd in 1968 overgeplaatst naar Hardenberg. Toen hij 63 jaar was (1977) liet zijn gezondheidstoestand het niet meer toe om de wissels om te zetten. De NS boden hem, als beloning voor ruim veertig jaar trouwe dienst, een baan aan op het station in Zwolle. Twee jaar later ging hij met pensioen. Hij overleed in het jaar 1999.

Henk Hoeksema, met medewerking van Klaas Brals, Jan Toonstra en Koos Knol.

2004-03

Grote provinciale reclame- en verkooptentoonstelling "De 100%" van 28 juni - 2 juli 1938

In 1933 werd een regionale tentoonstelling in Warffum gehouden waar handel, industrie, landbouw en nijverheid zich presenteerden. Het werd een succes en met dit succes werd in 1934 een groots opgezette floraliantentoonstelling georganiseerd. De vooruitzichten om veel publiek te trekken leken goed. Helaas moest bij de opening de mededeling worden gedaan van het overlijden van Z.K.H. Prins Hendrik, waardoor de festiviteiten moesten worden afgelast. Er ontstond een groot financieel tekort, zeer tot ongenoegen van de bestuursleden van beide manifestaties. Dit waren T.G. Haan, boekhandelaar en sigarenmagazijn en voorzitter G. Straatsma, slager en secretaris en L. Werkema, manufacturer en penningmeester.

Het bestuur zocht naar een oplossing om het tekort weg te werken. In 1937 werden de hoofden bij elkaar gestoken en gevraagd of de tijd er niet zou zijn om een tentoonstelling te gaan organiseren en te trachten op die manier de schuld weg te werken. Na enig zoeken en tasten om medewerking van verschillende daarvoor in aanmerking komende

instanties, werd het bestuur er op gewezen dat het zeer aanbeveling verdiende als er eerst enige ordening in het tentoonstellingswezen werd gebracht. De stoot hiertoe werd gedaan door de Groninger Maatschappij van Landbouw. Een bespreking hiervoor werd gehouden door 7 tentoonstellingsbesturen, binnen grenzen van genoemde Maatschappij. Op die bespreking werd besloten om niet meer dan 1 tentoonstelling per jaar te houden. Tevens werd er een vertrouwenscommissie benoemd van 3 personen, waaronder voorzitter Haan.

In de eerste bespreking van deze commissie met het dagelijks bestuur van de Groninger Maatschappij van Landbouw werd de wenselijkheid naar voren gebracht om de kring van ordening van tentoonstellingen wijder te trekken en de gehele provincie hiervoor te nemen, dus ook de Veenkoloniën. Alhoewel bleek dat er in dit gebied geen tentoonstellingsbesturen bekend waren, bleek toch achteraf dat in dat deel van de provincie een expositie van kleine omvang uit de grond was gestampt. Daaruit kon worden geconcludeerd dat samenwerking en ordening stevig moesten worden aangepakt. Het nam niet weg dat de eerste grote tentoonstelling 'de 100%' de eerste werd in de rij en dat het reeds in een vergevorderd stadium van voorbereiding bevond, toen het genoemde ordeningsbesluit genomen werd.

De tentoonstelling voor landbouw, handel en industrie werd gehouden op de terreinen aan de Westervolge, waar in latere jaren de gebouwen van de F.H. Jansenius de Vriesschool, het KPN gebouw en Het Hogeland College zijn verzezen.

Het tentoonstellingsterrein bedroeg 8 ha terrein, waarvan 5000 m² overdekt en 1200 m² restaurant. Voor parkeergelegenheid werd aan de andere zijde van het dorp 2 ha in gebruik genomen. Vijf grote tenten verzezen, waarvan 1 voor beeldende kunst. Helaas kon laatstgenoemde niet worden geplaatst i.v.m. de weersomstandigheden. Hiervoor werd uitgeweken naar de grote zaal van Hotel Van Dijk (P. Kuiper, thans Super de Boer). In de 'tentenstad' vonden 80 binnenlandse standhouders onderdak en 45 buitenlandse.

Daarnaast werden nog vele buitenstands ingenomen, o.a. door de fa. Kloos uit Kinderdijk, die een metalen kapschuur exposeerde. Na de tentoonstelling verzezen enkele van deze kapschuren in met name Noord-Groningen. Maar ook dorsgarnituren, landbouwwagens, zichtmachines, maaimachines, ploegen, zaaimachines, elevatoren, sorteermachines, draagbare kunstmestviolen, stationaire motoren en tractoren waren in veelvoud aanwezig. Eén van de laatste was een Brons dorstractor van de gelijknamige firma uit Appingedam. Eén van deze exemplaren werd verkocht aan de Coöp Stoomdorsvereniging te Warffum. De tractor heeft tot in de zestiger jaren haar diensten verricht.

Ook de P.T.T. en de Nederlandse Spoorwegen hadden grote binnenstands ingenomen, terwijl ook de veevoederfabrikanten zich niet onbetuigd lieten.

Het programma vermeldde een der grootste exposities op het gebied van landbouw, handel, industrie en kunst, ooit in Nederland gehouden, kortom 5 dagen wereld-attracties. Zo werd de tentoonstelling geopend op 28 juni om 11.00 uur door de burgemeester van Warffum, de heer W. Hoen in bijzijn van de toenmalige Commissaris der Koningin, de heer Mr. J. Linthorst Homan. Om 13.00 uur begonnen schietwedstrijden voor Burgerwachten, B.V.L., Koninklijke Marechaussee en andere schietverenigingen. 's Avonds om 23.00 uur een groots vuurwerk.

De volgende dag 29 juni vond een voortzetting van de schietwedstrijden plaats, terwijl in de 2e helft van de namiddag een eerste opvoering van het openluchtspel 'De bruiloft van

Kloris en Roosje' plaatsvond en 's avonds het 2e gedeelte. Regisseur H.A. Benes uit Groningen was aangezocht om dit spel 'handen en voeten' te geven en zoals hij destijds zelf aangaf: Hier lag een gelegenheid, het dilettantentoneel voor één keer weer eens de taak te laten vervullen die haar toekomt: 'Vóór de gemeenschap en door de gemeenschap' en als tegenhanger van het 'gewone' beschavingspeil van het Nederlandse volk, waarbij twijfelachtige moppen en liedjes vaak de boventoon voeren, naast voor de kinderen zaklopen, mastklimmen en koekhappen.

Het werd een groot succes, waarbij de Warffumer jeugd zich in grote getale voor medewerking opgaf. In totaal namen, groot en klein, plm. 50 personen deel.

Op de 3e dag vond een grootse paardendag plaats, waarbij Warmbloedpaarden, Trekpaarden, de Landelijke Ruitersport en een Concours Hippique centraal stonden. Eigenlijk was het programma te overladen, want het was reeds avond (19.00 uur) toen alles beëindigd was, maar desalniettemin een zeer groot succes. Voor prijzen was f 2000 beschikbaar gesteld.

De 4e dag stond in het teken van diverse demonstraties, zoals Originele Hoogdraadkunstenaars, demonstratie zweefvliegen, parachutespringen e.d.

De 5e en laatste dag werd er een fokveedag gehouden. Vele bekende fokkers van blaarkop- en zwartbontvee waren deze dag naar Warffum gekomen. Totaal 180 runderen. Een hele aparte afdeling vormden de plm. 92 geiten en 50 schapen. Aan prijzengeld was voor deze dag f 1200 beschikbaar gesteld. Ook deze laatste dag mocht zich in een zeer groot aantal bezoekers verheugen, die tevens het grootste Lunapark bezochten, waar o.a. een auto-racebaan, vliegbomsport en een oliebollenkraam aanwezig waren. Een bijzondere attractie vormde de kijktent, waarin de gehele dag cineacvoorstellingen draaiden, heel treffend in deze tijd van de opkomst van de bioscopen.

De heer O. Bakker, bekend van het café Struivinga aan de Noorderstraat (thans het Eurocafé) was pachter van restaurant en feesttent en verzorgde elke avond een programma met conferencier en muziek. Zoals reeds gemeld werd ook aandacht besteed aan schilderkunst, moderne architectuur, keramiek, pottenbakkerij en hetgeen in zaal Kuiper werd gehouden. De heer Doris Lovers van Putten werd hiervoor aangetrokken. Daarmee werd aangegeven dat Kunst niet provinciaal maar (inter)nationaal moet worden gezien. Een succesvol onderdeel. Nadat op deze laatste dag de voorzitter een dankwoord had gesproken, werd het Wilhelmus gezongen door de zeer talrijke aanwezigen, waarna een buitengewoon groot en effectvol vuurwerk werd ontstoken met als slotnummer 'Bloeie Warffum'. De manifestatie was voor 100% geslaagd.

J.P.J. Knol.

2004-04

De 'samenwerking' – proficiat : samen sparen voor varkensvlees, de spekclub

Arbeiders en hun vrouwen moesten vroeger hard zwoegen, veelal voor een karig loon. Het werk bij de boer was lichamelijk erg zwaar en er werd zes lange dagen per week gewerkt. De dagelijkse maaltijd bestond uit stampot met hierin veel vet. Wanneer de financiën dit toelieten kwam er een stukje spek bij. De gedachte was in die tijd dat de mens, maar vooral de arbeiders, veel vet moesten eten om op krachten te blijven. Bovendien van een

vet maal eet je niet zoveel, zodat je op die manier zuiniger kon leven. Spek en vet nam een belangrijke plaats in op het dagelijkse menu.

Een behoorlijk aantal mensen had zelf een varken op stal, echter niet ieder had hiervoor de ruimte. Het was in 1929 dat een aantal onvermogen inwoners op het idee kwam om een vereniging te stichten met als doel gedurende een jaar wekelijks geld te sparen en hiervoor spek te kopen. Mogelijk is het geen toevalligheid dat de oprichting van de club samenviel met de beurskrach en het begin der crisisjaren. Er werd een bestuur gevormd en de naam van de vereniging werd de 'Samenwerking', hetgeen inhield dat men samen ging zorgen voor de inkoop van spek en vlees. Hendrik de Groot (geb. 1883) van 'Brijsteroldiek', de vader van Julle met de hondekar, werd penningmeester, dus moest hij zorgen voor het wekelijks innen van een kwartje per lid. Hij werd hierbij geholpen door een aantal zgn. bodes die soms meerdere keren moesten terugkomen om in die moeilijke jaren het kwartje in ontvangst te nemen.

In hun bijeenkomsten hadden de leden een uitgebreid reglement opgesteld waaraan het bestuur zich diende te houden. Zo werd er in november begonnen met een aanbesteding, ledere slager kon inschrijven om de vereniging te voorzien van de benodigde geslachte varkens en daarbij de prijs vermelden die hij hiervoor vroeg. Slagers uit omliggende dorpen konden ook meedingen.

De aanbestedingsformulieren moesten in gesloten envelop uiterlijk op de derde maandag van november 's avonds voor negen uur bij de secretaris zijn ingediend. In die jaren wilde ieder graag wat verdienen zodat een inschrijving op het scherp van de snede plaats vond. Een verschil van een halve cent was geen uitzondering. Het bestuur maakte zo spoedig mogelijk de laagste inschrijver bekend. De gunning was niet aanvechtbaar. Het reglement vermeldde hoe oud en hoe zwaar een varken moest zijn. Oude zeugen waren niet toegestaan, verder mochten het geen zwart- of roodbonte varkens zijn. Zij mochten niet onder of boven een bepaald gewicht uitkomen. Kortom, de regels waren duidelijk.

De slager die het karwei mocht klaren ging op pad om het vereiste aantal varkens in te kopen. Een goed bevriende veekoopman, b.v. Koos Vos, diende als tipgever. Deze wist vaak wel een aantal beste varkens te vinden, maar ook de markt in Groningen werd door de slager bezocht. Wanneer de dieren bij de slager waren afgeleverd kwam een deputatie van het bestuur de varkens keuren. Ieder goedgekeurd beest werd letterlijk geormerkt door middel van een loodje in het oor. De week na Sinterklaas werd er 's maandags met het slachten begonnen. De slager werd hierbij geholpen door collega's van elders. De porties voor de leden wogen in de eerste jaren zo'n veertig tot vijftig pond. Sommige leden betaalden twee kwartjes per week en kregen daarvoor een dubbele portie. In de loop der jaren groeide het ledental gestaag en vooral na de oorlog (1940-1945) groeide de club uit.

In 1954 bij het vijfentwintig jarig bestaan van de vereniging waren er bijna 250 leden. Een aantal mensen dat voorheen zelf een varken had, werd gemakshalve lid van de club, maar ook waren er in de loop der jaren veel zgn. burgers lid geworden. In omliggende dorpen verwierf de club ook leden. Een verslag over dat jaar vermeldt, dat er ruim tienduizend gulden aan contributie was binnen gekomen en dat er negenendertig varkens waren geslacht. Er was 4450 kilo spek en vlees, hetgeen in 400 porties moest worden verdeeld. Ieder portie woog 11 kilogram. Hierbij moet wel de aantekening worden gemaakt, dat in 1954 de wekelijkse contributie was opgelopen tot 50 cent. Het bestuur bestond toen uit Arend van Houten (voorzitter), Laurens Timmer (secretaris) en na 25 jaar was Hendrik de Groot nog steeds penningmeester.

Mevrouw Knipper-Doornbosch vertelt enthousiast de oude verhalen over hoe haar man Harm gezamenlijk met slager Gerben Straatsma (1895-1958) van de Hoofdstraat scherp inschreef op de aanbesteding in de jaren na de oorlog. Deze twee waren samen vele jaren de laagste inschrijvers. Straatsma en Knipper slachtten ieder de helft van het aantal. Er waren toen jaren dat er zo'n tachtig tot negentig varkens werden geslacht. Wanneer 's maandags 's nachts om één uur werd begonnen met het slachten was het water in de kookpot reeds aan de kook, immers elk 'swien mos goud schraabt worn'. In die tijd werden de kookpotten nog gestookt met schinzebos'n (takkebossen). Knipper kreeg hulp van andere slagers bijvoorbeeld Rozeboom uit Usquert, Mollema uit Garnwerd maar ook Willem Huizinga, de noodslachter van de Oudedijk. Zijn knecht Ekke Doornbos en zwager Leegstra waren van de partij. In de slagerij werden de dieren geslacht en klaar gemaakt, waarna de halve varkens in de winkel werden opgehangen aan haken. Aan het eind van de dag werden deze met een wagen naar café Hoek gebracht. Tijdens het slachten kwamen er regelmatig mensen die gratis een emmer varkensbloed haalden om er met roggemeel en rozijnen thuis bloedworst van te maken. De dinsdag verliep op dezelfde wijze en wanneer alle dieren zo tegen vijf uur 's middags waren afgeleverd, had mevrouw Hoek-Puma ervoor gezorgd dat er een grote pan met snert klaar stond. Slagers, bestuur, alle andere medewerkers en cafébezoekers die binnen kwamen konden zich hieraan te goed doen.

Na het harde werken was het feest omdat het eerste gedeelte van het karwei erop zat. Dit was niet weggelegd voor de vrouw van de slager. Die moest het hele huis schoonmaken. Niet alleen de slagerij en de winkel maar de mensen met hun vuile kleren waren ook binnen geweest voor brood en koffie. Gevolg, het hele huis was vies en er hing een smerige ammoniak geur. Op de derde dag, de woensdag, volgde in de zaal van Hoek de verdeling van al het vlees in gelijke hoeveelheden. Dit werd door de slagers zo eerlijk mogelijk gedaan, want iedere portie moest exact het juiste gewicht hebben. Het bestuur van de club hield het wegen goed in de gaten, niemand mocht te kort komen. Wanneer men hiermee gereed was, kwamen om vijf uur alle leden met teilen, emmers, pannen, tobben en vaten om hun deel op te halen. Alles lag klaar zodat ieder op zijn beurt zijn deel mee kreeg. Alles werd verdeeld ook de 'zwenekopm' voor het maken van 'kopgoud' (hoofdkaas). Wanneer men nu toch in het café was, werd er door menigeen een borreltje gedronken, zodat het een gezellig samenzijn werd. Het bestuur benutte de vrolijke stemming om bij opbod een aantal zaken te verkopen. Knipper mijnde dan lever uit en bevleesde ribbetjes en soms zelfs een varkenskop. Met de opbrengst werd de kas gespekt.

De grootste bloei kende de club tijdens de periode van burgemeester Geertsema (1953-1957). Er werd toen landelijke bekendheid aangegeven met gevolg dat er leden uit het hele land bijkwamen. Voor de club betekende dit extra werk. Van de Wilco conservenfabriek kreeg men kartonnen dozen waarin de porties keurig werden verpakt om aan huis te worden afgeleverd. In latere jaren gebeurde het wel dat leden voor hele schenken hadden gespaard of zelfs voor een half varken. Deze mensen gingen dan thuis de schenken inwrijven met zout en lieten deze gedurende drie weken in het zout staan. Vervolgens ging men naar de slager om voor een kwartje de schenk te laten roken. In het algemeen werd vooral het spek gezouten in een vat bewaard, terwijl een groot deel van het vlees werd geweekt. Dit was destijds een vrij algemene manier van conserveren, immers vriezers en koelkasten waren er nog niet.

Als lid van de spekclub moest men wel alles lusten. Klagen dat iets te vet was, of dat er teveel bot inzat hielp niet. Vanzelfsprekend waren de porties niet ieder jaar even groot. Dit hield verband met een schommelende varkensprijs. Toch was uiteindelijk ieder tevreden met zijn deel. De grote verrassing is nu dat de 'Samenwerking' met nog 45 leden, dit jaar haar vijfenzeventigste verjaardag viert en daarmee vermoedelijk de oudste spekclub van ons land is. Er is echter een wezenlijk verschil met vroeger. De leden krijgen tegenwoordig een bestellijst toegezonden waarop men zijn wensen kenbaar kan maken. Het slachten gebeurt nu in fabrieken (abattoirs), hoewel in het jaar dat Knipper met zijn hulpen ruim negentig varkens in twee dagen en twee nachten heeft geslacht het ook op een fabriek leek. Mevrouw Knipper, hartelijk dank voor het gesprek dat ik met u mocht hebben. Jan S. Pater.

2007-12 toevoeging aan bovenstaand verhaal:

Uit de oude doos

Vroeger was het de gewoonte, dat een slager, alvorens tot de slacht over te gaan, het "slachtoffer" aan het volk toonde. De klanten konden zien, dat er een "puike" koe was verworven en dat ze de komende dagen 'n uitstekend stukje vlees mochten verwachten. Slager Straatsma uit Warffum en zijn knecht presenteren hier hun jongste aankoop.

Ingezonden door dhr. J. Sikkema, foto uit de jaren dertig.

Artikel uit De Spiegel van ongeveer 1955.

gewerkt om al dat vlees, onder toezicht van twee controleurs, te verdelen in porties van 22 pond.

Het is allemaal tot in de puntjes uitgevoerd. Woensdagmiddag, enkele uren voordat de uitdeling zou beginnen, lag alles op drie lange tafels uitgestald in de grote zaal van café Hoek. Voor de feestelijke gelegenheid was elke portie versierd met een takje groen en slager Straatsma deelde sigaren rond, mooi verpakt in een cellophaantje met een rood bandje.

Er waren dit jaar 8888 pond vlees en spek te verdelen. Maar omdat Warffum geen enkele zaal rijk is, waar deze enorme hoeveelheid in één keer te bergen is, werd de uitdeling verdeeld over twee avonden: Woensdag en Donderdag. Telkens ruim 200 porties, want er waren er 404 te verdelen. En zo kwam de prijs-per-pond neer op niet meer dan f1,17, kom daar bij ons eens om!

Jong en oud, rijk en arm is lid van de club. Om half acht zal de uitdeling beginnen, maar tegen zeven uur al loopt het vol bij Hoek. En lang voordat voorzitter Van Houten het openingswoord spreekt is iedereen al wel drie keer langs alle tafels gelopen om de porties eens goed te bekijken.

Vroeger was het een club die voornamelijk minder draagkrachtigen onder haar leden telde. De contributie bedroeg toen maar één kwartje per week. Hetgeen niet wegnam dat in die vooroorlogse tijden één portie wel veertig tot vijftig pond omvatte. Maar met het stijgen der prijzen zijn de porties kleiner geworden; groter echter werd het saamhorigheidsgevoel dat de leden van de club bindt.

Staanste horen de leden van de Spekclub de openingsrede van de burgemeester aan.

In Warffum bestaat een spekclub

Voorzitter A. van Houten: „Ik heef alle leden van de Spekclub van harte welkom!“ Links van hem (met gevouwen handen) de erevoorzitter burgemeester Geertsema van Warffum.

Het verdelen van het vlees, in porties van 22 pond, onder toezicht van bestuur en controleurs.

Penningmeester De Groot controleert het gewicht van één portie.

En burgemeester-erevoorzitter Geertsema, die na de officiële opening het woord kreeg, streefde dat saamhorigheidsgevoel duidelijk, toen hij, roemende de welgekonden naam „De samenwerking“, uitriep: „Die kleine twee kwartjes per week, die getuigen van een spaarzin die hierdoor beter wordt bevorderd dan door welke landelijke actie ook. U ziet het tastbare resultaat van die spaarzin hier voor U op de tafels liggen.“

Lang redeneren deed hij niet, dat ligt niet in eens Groningers aard en niemand zou het van hem hebben gevegd; hij zelf ook niet. „Ik wil mezelf ook niet langer in de weg zitten, dus laten we maar gauw beginnen.“ Op zijn verzoek noemde iemand uit de zaal een willekeurig nummer en het lid dat op de ledenlijst dat nummer had, mocht het eerst zijn portie van de tafel nemen.

Ze zagen er mooi uit, die porties; vlees en spek waren overal in gelijke verhouding verdeeld. Strikt beschouwd zagen de porties er zo uit dat de club beter „de Fricandeauclub“ zou kunnen heten. Maar — het zij eerlijk toegegeven — dat klinkt lang niet zo echt Gronings als Spekclub!

MARIUS BRONSWIJK

Met fietsen en handwagens, tellen en wasketels óp naar de plaats van de uitdeling.

Burgemeester Mr W. J. Geertsema neemt zijn portie vlees en spek in ontvangst met behulp van een wastel.

2004-05

Herinneringen van Aaltje Wiltjer : o.a. over meubelmaken

Enthousiast vertelt Aaltje over haar vader Pieter die als zevende van negen kinderen op 29 maart 1899 in het gezin van Hendrik Wiltjer en Anna Knot te Usquert werd geboren. Het was een vrolijk gezin waar veel samen werd gezongen. Hendrik was eerste arbeider bij boer Welt en men woonde in het arbeidershuisje naast de boerderij. Zoon Pieter was na de lagere school niet van plan in de voetsporen van zijn vader te treden. Hij 'verzegde' zich als leerling bij meubelmaker Meima aan de Oosterstraat 28. Het werk beviel hem zo goed dat hij besloot om in de stad een cursus te volgen. Na zijn dagtaak ging hij naar school waar hij prompt te laat aankwam. 's Avonds ging hij als eerste weer weg in verband met de vertrektijd van de trein. Desondanks slaagde Piet na een aantal jaren met prima cijfers als meubelmaker. Het loon dat hij bij Meima verdiende moest hij evenals de andere kinderen afgeven aan moeder Anna, die het zorgvuldig bewaarde. Er moest immers worden gespaard! In de loop der jaren kreeg hij het vak dusdanig onder de knie dat Piet besloot in een oude schuur voor zichzelf te beginnen. Waarschijnlijk kreeg hij goede klandizie want in 1926 kocht hij een stuk grond waarop hij voor 2000 gulden aan de Oosterstraat 40 een winkelhuis met werkplaats liet bouwen. Door de spaarzaamheid van moeder kon hij het benodigde geld van zijn zusters lenen.

De rustige en zwijgzame Piet ontmoette op zekere dag een vlot en spraakzaam deerntje afkomstig van het Kampereiland. Jentje Rook (21-7-1897), dochter van Arend en Aaltje Rook, een verarmde boerenfamilie, werd op eenentwintigjarige leeftijd wees. Daarom

werd ze door haar halfzus te Uithuizermeeden in huis genomen. Deze oplossing was niet ideaal; immers haar zwager was organist van de kerk en erg christelijk. Jentje daarentegen was een vrolijke tante die van dansen hield en regelmatig 's zaterdagsavonds na 24 uur thuiskwam. Dit botste menigmaal. De contacten met Piet groeiden dusdanig dat hij en Jennie op 14 mei 1930 in het huwelijk traden. Piet had een huis en zij kwam dus in een gespreid bedje. Het waren twee hard werkende mensen. Van 's ochtends zeven tot 's avonds acht uur was Piet bezig in de werkplaats. Zijn werk was zijn hobby. Jennie ontpopte zich als een goede zakenvrouw. Zij hielp de klanten in de winkel en ontving de vertegenwoordigers. Daarnaast heeft zij jarenlang vier HBS-leerlingen tussen de middag van een warme maaltijd voorzien. In de jaren voor 1940 waren er vrijwel nog geen fabrieksmatig gemaakte meubelen. Hoewel er in de werkplaats van Wiltjer een lintzaag, vlakbankje, draaibank en boormachine aanwezig waren, die allen draaiden op één elektromotor, bestond het meubelmaken voor een belangrijk deel uit handwerk. Klanten die iets wilden bestellen konden hun keuze bepalen aan de hand van voorbeeldboeken. Hierin stonden vele modellen van stoelen, tafels en kasten die konden worden gemaakt. Men kon dit naar eigen inzicht wijzigen of aanpassen. De klant was koning en deze werd in de woonkamer ontvangen.

Behalve meubels verkocht Wiltjer meubel- en gordijnstoffen en vloerbedekking die op staal werden besteld. Jennie die handig was met naald en draad, naaide de gordijnen zodat een woning ingericht kon worden compleet met vloerbedekking die door Piet werd gelegd. Het waren niet altijd nieuwe dingen die er werden gemaakt. Een groot deel van het werk bestond uit reparatie of het veranderen van tafels en kasten en het opnieuw bekleden van stoelen. Soms gebeurde de reparatie bij de klant aan huis maar meestal haalde Piet met zijn brede platte fietskar het meubilair op. Deze kar werd ook gebruikt voor de bezorging in de wijde omgeving. In de winter, wanneer het koud was nam hij de stoelen mee in de kamer om ze daar opnieuw te bekleden. Dit gebeurde tegen de zin van de vrouw des huizes, immers in die oude stof zaten vaak vlooiën die dan in de kamer hun weg verder zochten.

Regelmatig ging Jennie naar de stad om bij groothandel Boekholt materialen te halen die nodig waren voor de zaak. Voor haar waren dit uitstapjes het gaf haar immers de gelegenheid om een nieuwe jurk of een hoedje te kopen. Ze mocht er graag goed uitzien. Ze was mogelijk een beetje te stads voor Warffum, ze sprak Gronings met een Kampens accent hetgeen haar tot een opvallende verschijning maakte.

Het was vroeger gebruikelijk dat er voor geleverd werk en producten eens per jaar een rekening werd gestuurd naar de klant. Dit gebeurde na de jaarwisseling. De klant kwam contant de rekening aan de zaak voldoen. Hieraan was een zekere ceremonie verbonden. Hij werd in de woonkamer met koffie en een sigaar ontvangen. Er werd nagepraat over het werk en vervolgens werd de rekening voldaan, waarna er een borrel werd gedronken. Heden ten dage is het onvoorstelbaar dat zakenlieden maanden, soms een jaar op hun geld moeten wachten. Toch was dit voor de oorlog algemeen gebruik. Dat het hierbij wel eens mis kon lopen ondervond Piet toen na een grote vertimmering een zaak failliet ging waardoor hij met een grote onbetaalde rekening bleef zitten.

Wiltjer had veel boeren als klant. Hij maakte hiervoor soms bijzonder meubilair met houtsnijwerk. Een enkele keer gebeurde het dat een speciale beeldhouwer een kast of kist extra cachet gaf. Piet maakte alles: fotolijsten, kabinetten, stoven, dressoirs, thee- en

servieskasten, spiegels, stoelen, tafels, divans, prullebakken, bedden, nachtkastjes, dekenkasten, noem maar op. Het mooiste wat hij ooit heeft gemaakt was een zeer exclusief zitmeubel in opdracht en naar ontwerp van de heer Kleima. Het geheel was bekleed met zwart leer hetgeen in die tijd zeer bijzonder was.

Er waren enige speciale klanten. Eén daarvan was meneer 'Fok' (Fokko Jansenius de Vries) waar hij een goede band mee had. Soms moest hier een kast worden verplaatst of een schilderij verhangen. Voor allerlei klusjes werd zijn hulp ingeroepen.

Hoewel hij veel alleen deed had hij in drukke tijden zo af en toe hulp van een knecht. Vooral het bezorgen nam nogal wat tijd in beslag. Aaltje herinnert zich nog een knecht die tijdens het schaften zijn koffie in het schotelkje schonk en het hieruit opslurpte. Een knecht die het meubelmakers vak na de ambachtsschool bij Wiltjer heeft geleerd is Jan Hoek. Deze zegt hierover: "Wiltjer was een stille man, maar hij praatte veel over zijn vak en hij was een prima leermeester die mij de kneepjes van het vak heeft bijgebracht". Jan verloor wel het topje van zijn pink in een machine. Hout dat nodig was werd betrokken van een handelaar in de stad. Vloerbedekking kwam meestal per spoor en dit werd door Hendrik Oljans aan de zaak bezorgd.

Tijdens de oorlogsjaren 1940-1945 was er een levendige ruilhandel. Piet maakte spinnewielen voor de boerinnen in ruil voor wol, hout, koolzaad, koren en vlees. In de werkplaats werd onder de schoorsteen een vuurtje gestookt van houtspaanders. Hierboven werden worsten en hammen gerookt van klanten. Voor de moeite werd in natura betaald met worst en vlees. Eens toen er weer vlees werd gerookt kwam een Duitse soldaat de winkel binnen. De paniek was groot. De militair werd de kamer binnen geloodst zodat het vlees in de werkplaats weggewerkt kon worden. Na dit voorval schafte de familie twee varkens aan, dat mocht als je één voor jezelf en één voor de voedselvoorziening mestte. Met ruilhandel kon men ook melk krijgen. Een deel van de melk was bestemd om boter te maken. De karnemelk die overbleef werd gekookt om er 'soepenbrij' van te maken. "Dus honger hebben wij nooit gehad", zegt Aaltje, die zich verder nog herinnerde dat haar vader samen met haar broer Henk (1932-1997) naar de Onderdendamsterweg toog om een boom te kappen. De platte kar kwam daarbij goed van pas om het hout thuis te krijgen. Tijdens de laatste oorlogswinter zijn praktisch alle bomen langs deze weg omgehakt. Mensen die dat niet konden of durfden moesten bonenstro stoken om warm te blijven. Verder vertelt Aaltje dat haar vader de heer E.M. van der Zijl die, omdat hij Jood was niet meer mocht functioneren als directeur van de Rijks HBS, heeft helpen verhuizen naar Amsterdam. Dit veroorzaakte wel spanning in het gezin, maar gelukkig kwam haar vader heelhuids terug.

De jaren na de oorlog waren zakelijk gezien prima tijden. Langzamerhand echter kwam er door de voortschrijdende mechanisatie en fabrieksmatige productie meer concurrentie. In 1965 overkwam Piet een ongeluk waarbij hij zijn heup brak. Hij was toen zes en zestig, minder mobiel en ging daarom na 40 jaar de zaak afbouwen. In 1973 werd het pand verkocht en betrokken Piet en Jennie een woning aan de H. Molemastraat. Terugkijkend op hele fijne jeugdijaren in een gelukkig gezin is Aaltje nog altijd verwonderd over de hokjesmentaliteit van vroeger. Er waren vrouwen, juffrouwen en mevrouwen, arbeiders, burgers, notabelen, huur- en hereboeren, hervormden, gereformeerden en buitenkerkelijken. Wij speelden niet met gereformeerden, ik weet niet waarom. Waarom

had mijn vader hoofdzakelijk zgn. algemene of hervormde klanten en Meima en later Postma de gereformeerden? Waarom zaten op een feestavond de boeren aan tafels voor in de zaal en de burgers en arbeiders elders? Vroeger dacht ik: "Ik ben maar de dochter van een meubelmaker. Als ik nu rondkijk in mijn huis en zie wat voor mooie dingen mijn vader heeft gemaakt, zeg ik, ik ben er trots op de dochter van die meubelmaker te zijn". Aaltje, je hebt gelijk. Bedankt voor het prachtige verhaal.

2004-06

Uit het verleden, deel 1-6 : over beroepen en winkels, per straat

De gezusters Doornbosch, de dames Leegstra en Knipper, kregen het idee om alle winkeltjes uit de jaren 1920-1950 eens op een rij te zetten. Er deed zich echter een moeilijkheid voor, nl. moet een smid er ook bij en een klompenmaker. Welke beroepen wel en welke niet en is b.v. boerenarbeider geen beroep. Gevolg: de opsomming liep uit de hand. Samen gingen wij aan de slag en hier volgt het eerste resultaat. Na een schuine streep komt de opvolgende bewoner. De huisnummers staan er voor.

Oosterstraat (vanaf de Pollen-linkerzijde)

1. Willem Hoeksema - veehandelaar en rietdekker. Veel boerderijen hadden in die jaren rieten daken. Zowel riet als arbeidsloon waren beduidend goedkoper dan nu. / Fam. Klip.
3. Aan de achterkant van pand 1 was een huurwoning; no. 1 en 3 waren dus dubbele huizen, evenals 5 en 7.
5. Josef Broekema - slager, ouders van Poere.
7. 'Poere' Benjamin Heiman Broekema - schrijver van verhalen en toneelstukken, alsmede het boek 'Koos'. Pauline Broekema schreef een boek over hem (Arbeiderspers 2001). Naderhand hebben in 5 en 7 meerdere gezinnen gewoond: fam. Hazekamp / fam. Pol.
9. G. Kuilder - Rijksveldwachter J. Bos / T. Tonkens.
11. Arbeiderswoning Hayemaheerd (R. Clevering). Hier woonden: Bultena / Leegstra / van Sloten / Kooi en vele anderen.
13. H. Hoeksema - huis afgebroken. De kastanjeboom die op de hoek staat heeft Hendrik Hoeksema plm. 100 jaar geleden gepoot.
15. Deze werd bewoond door fam. H. Ekema, later door Ale de Jager / Martinus Kuizinga / Jan Stijfhoorn Ozn. Omstreeks 1970 is het huis afgebroken en plm. 10 jaar later bebouwd door A. de Vries.
17. Schuur/garage van R.H. Wilkens - fietsverkoop en hersteller, taxiverhuur. Later in gebruik bij beurtschippers Warffum en later H. Fokkens dier- en tuinspecialzaak (1987-1994).
19. Woonhuis R.H. Wilkens, voornoemd.
21. S.H. van der Hal - slager, melkcontroleur / Jerinus Rozema - vishandelaar en visbakkerij.
23. Comprecht Hoogstraal - borstelmakerij
25. Naam onbekend was vodenboer en lompenhandel.
27. Drewes van der Bleek - slagerij en huisslager.
29. Afgebroken.
31. Afgebroken.
33. H. Vogel - melkventer. Woning afgebroken.

- 35. Jantje Venhuizen. No. 21 t/m 35 zijn thans in het bezit van het museum Het Hoogeland.
- 37. J. Boer - boekhouder Wilco / J. Grit / J. J. Hoek.
- 39. Manufacturier Van Dam / Blijham - medeoprichter van de N.V. Marnedienst / Jan Pater - dames en herenkapper / R. Groendijk.

2004-10 Deel 2

Torenweg - linkerzijde

- 1. Kruidenierswinkeltje van Aafke Zuidema-Kuipers.
- 3. Vrouw de Groot en zoon Theo.
- 5. Vrouw Glas / Wed. Bijsterveld.
- 7. Schuur dorsmachine - machinist Van Oosten.
- 9. Albertus Medendorp - kleermaker / later zoon Klaas - kleermaker.
- 11. Jakob Bijsterveld - klompenmaker / later Mans Bos.
- 13. Schoenmaker Pieter van der Tuuk.
Toren en kerk. Naast de toren was een pomp, wanneer het lange tijd droog weer was kon men hier een emmer water halen voor 1 cent.
- 13a. Benninga - veehandelaar / Petersen - boekhouder van een biljartfabriek te Groningen.
- 15. Huis is afgebroken, hier woonde een turfschipper.
- 17. J. Balk - werkzaam bij de PTT / H. Achterhof.
- 19. Gezusters Sterenberg - breisters.
- 21. Familie Brands - hiervoor bakker aan de Hoofdstraat nr. 4.
- 23. Aannemer J. Zeldenrust, later mej. M. Zeldenrust / Evert Teisman.
- 25. Hier woonden o.a. wegwerker Lanting t/m Janna Mellema / Trientje van der Tuuk
- 33. Evert Teisman / Frankes / Maarten Prins / Leen Ritsema / Hoeksema / Harm en Gepke Lantinga.
- 35. Schoenmaker Jan van der Bank / Reinder Puma - schoenmaker / Nel Mulder.
- 37. Rebecca van Dam woonde aan de noordzijde / aan de zuidkant woonde Ebel Schuitema - samen met broer Jan had deze een turf- en brandstofhandel.
- 39. Turfschipper Bulthuis woonde aan de Pollen - nadat het huis is afgebroken kwam de hoofdingang aan de Torenweg met familie Isbrand de Boer / daarna zoon Jan de Boer eigenaar van Albatros koekjesfabriek.

Torenweg - rechterzijde

- 2. Slagerij gebroeders van der Hal (Jezaya en Hartog) / voorheen slagerij Frankes.
- 4. Woonhuis Van der Hal.
- 6. Brood-koek en banketbakkerij B. Abels / G. Smit / vanaf 1954 zuivelwinkel Bonnie Zuidema / J. v.d. Wal / J.G. Kuipers / T. Wieringa.
- 8. Abel Prins / later een dubbele woning, daarna praktijkruimte van Grob.
- 10. Familie Piet Medema - zijn vrouw was stoetvrouw (broodvenster) / Albert Schuitema.
- 12. D. Smit, omstreeks 1934 is dit pand gesloopt. Klaas Hoek kocht deze grond / later eigendom van A. Spoelma.
- 16. Karel Sikkema - schildersbedrijf.
- 18. Van der Tuuk - dierverloskundige en assistent van de dierenarts.
- 20. H. Bouman sr. / Eme Dekker / Wed. Zuur / Marinus Huizinga.
- 22. Kapper Sirp Hoexum / Klunder herenkapper, later vertrokken naar Noorderstraat 12.

28. Dierenarts P.J. Offeringa. Houtloods van Huizinga (wagenmaker) / Broodboetiek van Coby.
30. Winkel voor tabaksartikelen familie H. Sikkema.
32. Familie Vromen - boekhouder van Albatros koekfabriek / familie Nieboer.
34. Juffrouw Wilson - lerares HBS / Van der Linde.
36. Juffrouw J.A. Haan - onderwijzeres openbare lagere school.
38. Familie Meindersma - leraar HBS - Garage van Piet Boot tevens benzinepomp / Expeditiebedrijf Kobus Meisner (het pand lag aan de Groot Hofstraat).
40. Jan Hartzema / Piet Hoexum.
42. Ame Esman liet dit pand bouwen (schilder) / daarna familie Leeuwis - leraar gymnastiek aan de HBS / Kees Esman - winkelier in ruste.
44. Pieter Dijkema / Catharinus Maring - boderijder. Achter dit pand lag vroeger een grote tuin (hof) met fruitbomen. Hieraan is de naam Groot Hofstraat ontleend.

2004-12 Deel 3

Pastorieweg - linkerzijde

1. Broekema - gepensioneerd / kapper Jan Lenstra / manufacturen / Berend Prins / Hepke Prins - electriciteitszaak.
3. Schildersbedrijf Johan Bakker / Eppe Puma - transportbedrijf.
5. Gerrit Mulder - rentenier / Haan - landarbeider / Maring - vrachtrijder / Riekels - landarbeider.
7. Postema / de Rade.
9. ....
11. Luit Groenewold - commissionair, later Noorderstraat 3 / Jacob Oudman - smid (mede oprichter van het museum).
13. Pieter Dijkema - kruidenier / Jan Hoek - postbode / Klaas Hoek - kruidenierswinkel na vijf jaar verplaatst naar Hoofdstraat 16 / van 1949 tot 1994 vishandel van A. Spoelma.
15. Maarten Bril - landarbeider / Jan Prins en Aantje Kuizinga - pleegsman.
17. Familie Sikkema / Ekke Rozema - garnalenvisser / familie Mus.
19. Familie Klip - tuinder / Familie Zuur - landarbeider / vrouw Boonstra / Evert Teisman / Koos Vos - veehandelaar.
21. Jan Hoek - postbode / Jan Drent en Aukje Drent-Oudman.
23. 't Gebouwtje, ontmoetingspunt van de N.H. kerk / nu 'De Schakel'.
25. Pand afgebroken - tuin van de fam. Offeringa.
27. 'Slikwinkeltje' van vrouw Huizinga (en Cornelis). Kruidenierswaren en snoep voor 1 cent (twij bie drij) / vrouw Scholtens en Gelte Kobus - kruidenierswinkeltje.
29. Kuiper- en wagenmakerij van Zaagman / idem van Jurrie Huizinga / daarna supermarkt Vivo van Gelte Kobus en Annie Meijer / schoenwinkel Zuidema.

Pastorieweg - rechterzijde

2. Winkel voor huishoudelijke artikelen, ijzerwaren, gereedschappen, touwen verf van Mannie Bouman. Hendrik Bouman is omstreeks 1933 overleden, later trouwde Mannie met Hidde Kooi. In 1967 heeft de familie Kees van Timmeren de zaak overgenomen.
4. Jan Ekema - timmerman en zijn dochter Jantje.
6. Oude vrouw van Geuns / schoonzoon Pauwel Baas - voorheen bakker op de Oude Dijk / Jan Balk - PTT-er.
8. Harm Maring - melkventer / Willem Weeseman - korenschipper (Bultena en Weeseman) en vrachtrijder.

- 10. Winkel en schoenmakerij Bakema / idem van Simon Werkman / daarna Koster.
  - 12. Albinokruidenier E.J. Saathof (later Centra) / VSB bank.
  - 14. Winkel voor goud, zilver, horloges, klokken, brillen en fotomateriaal van Nieuwenhuis.
  - 16. Familie Pelker / Familie Bakema - voorheen schoenmaker (zie nr. 10).
  - 18. Familie Jan van Dijk / Geurt Busser.
- Aan het diep stond 'het Werkhuis' gebouwd voor mw. Grietje Reinders. Schoolkinderen van arme ouders kregen hier vroeger een warme maaltijd. In de crisisjaren moesten werklozen hier stenen kloppen, later woonde hier Arend Noordhof.
- 22. Smederij en woonhuis van de gebroeders Oudman.
  - 24. N.H. pastorie - ds. Lofvers / ds. Postma / ds. Visser / ds. Euverman.
  - 26. Aannemer E. Berghuis.
  - 28. Gemeenteveldwachter Dijkstra - achter het huis was het 'smookhokje' waarin wetsovertreders werden opgesloten / later David Tuitman - landarbeider.

2005-01 Deel 4

Noorderstraat oneven

- 1. Pentermann, drankenhandel en groothandel in grutterswaren / Familie Havinga, kruidenierswinkel-smederij. Verkoop en reparatie van landbouwwerktuigen. Garage met verkoop en verhuur van auto's, reparatie, verkoop van olie en benzine (pomp). Centrale radiodistributie, zij-ingang Oosterstraat. Café en slijterij vanaf ± 1914 Hendrik Havinga / daarna zoon Albert Havinga / Wiecher Pit.
- 3. Woonhuis familie Bulstra / familie Groenewold met Boerenleenbank / schoonzoon Piet de Wit / E. Puma / J.H. de Weerd.
- 5. Jan Pentermann, luxe stoffenzaak / L.P. Pentermann, gros- en kruideniersbedrijf / L.P. Pentermann met huishoudster / Adjudant Hiemstra, bureau van de Rijkspolitie / Drukkerij en tabaksartikelen van Jan Sikkema Kzn.
- 7. Boek- en schrijfartikelen handel J. Kat / T.G. Haan / P.B.C. Hoexum / H.A. Bekaan, deze had tevens een bibliotheek met boekverhuur en inbinderij van boeken. Bekaan was vele jaren badmeester. Hij was incasseerder voor het ziekenfonds. Mw. Bekaan-Buurma verzorgde voor een groep HBS-leerlingen een middagmaal / Willem Wiersum / Jan Schipma, schoenmakerij / Ten Bos.
- 9. Geertruida Smit, kruideniers- en snoepwinkeltje van 'Gittruid' / Alie Maring, kruideniersartikelen / Okke Kluin, herenkapper.
- 11. Café 'Struivinga' Omko Bakker / vanaf 1946 Roelf Hoek / Berend Doornbosch / R. de Vries / J. Bos.
- 13. Drankenhandel en fabriek voor limonadegazeuse en spuitwater van Jannes Bouman / later zoon Hidde.
- 15. 'Holtstek' houtloods van Bouman tevens verkoop van kalk en verf.
- 17. Hidde Bouman, de vader van Jannes en ging op latere leeftijd naast de zaak wonen in een van de 20er jaren gebouwd huis, thans F.B.J. Zuidema. Laag naast de opgang van de brug stond een pand met vier kleine woningen.
- 19. Van Dam.
- 21. Willem Veenstra.
- 23. Haan.
- 25. Huisman, petroleumventer.

Noorderstraat even

2. Herberg, bakkerij, manege, dekhengsthouders, doorrit 'Kolwinter' Pieter Bulthuis / 1920 zoon Pieter Johannes.
4. Jan Groendijk Jan van Wier' verbouwde groente aan de oostzijde van de 'Oudeweg'-Oosterstraat.
6. Maarten Hofman, landarbeider.
8. Klaas Smit. timmerman-aannemer.
10. H. Groenewold / Jacob Pool.
- 10a. Familie Max Hoeksema zeeman op de grote vaart.
12. Gebroeders Wilkens en huishoudster Pieterdien Muis. Zij hadden een rijwielzaak / Klunder, herenkapper / F.H. Eldering.
14. Kieft, hoofd gereformeerde school / meester Huizinga / meester Ten Haaf (idem HdS) / G. Retsema.
16. Gereformeerde lagere school / nu jeugdsoos Sjelter.
18. Mevrouw Ebels, onderwijzeres / Noach Jacob Benninga, veekoopman / Schipma, schoenmakerij / tabakswinkel - drukkerij J. Sikkema Kzn. / Haje Frankes / Abel Kasper ...
20. Café - restaurant Hotel 'Van Dijk' met tennisbaan / L. Meijer / Piet Kuiper / Geert Bakker / Gerard Kuiper / Bonnie Zuidema / vervolgens Klaas Hoek met 'Albert Heijn' winkel, opgevolgd door zoon Lammert Hoek / Jan van Zuiden / Super De Boer Bosma.
22. Woning op het kerkhof voor 1925 Berend Dijkema / in 1926 nieuw pand met Hidde Tempel, koster, leedaanzegger en doodgraver / zoon Harm Tempel / nu aula.
24. Gasthuis onder leiding van familie Engels / later familie Kooi / familie de Groot / mevrouw Aalders.

2005-03 Deel 5

Schoolstraat oneven

- 1a. Pieter Evert Bakker was bakker, boer en in zijn jonge jaren Groenlandvaarder om walvissen te vangen / daarna bakkerij Hein. Het pand is afgebroken er kwam een bakkerij met winkel en woonhuis / Lambertus van der Glas die huwde met Roos Borgman. Hij was organist in de N.H. kerk en muziekleraar voor piano en orgel / J. Sikkema Kzn.
1. Bakkerij Bolt / Griever / Werkman.
  3. Familie Diephuis, commissionair en varkensmester.
  5. Van Geuns, manufacturen en confectie (hadden twee kinderen één vent en één wicht. Dou ze oet n ander gingn hebn ze allebaide n kiend kreegn) / Leonard Werkema / Bos / Werkman (Weco) / Schlecker.
  7. Achter pand 5 stond de woning van petroleumboer Klunder.
  9. Vlasopslag (of roterij??) van Jan Grashuis / daarna gortpellerij van Everhardus Offeringa / daarna gesloopt. Jan Broekema, manufacturen en stoffenwinkel.
  - 11.

Schoolstraat even

2. Notaris B. Keijer, voordien Helmer Molema, schoolmeester en taalleraar.
4. Openbare lagere school.
6. Hoofd der school Koolman / Kraayema / daarna W. Smit.
8. Familie J. Japenga / J. van Zuiden / T. van Zuiden / H. Feenstra.

Groot Hofstraat

Begint bij de brug - aansluiten aan de Kalverstraat

1. Arend Kram.
3. Vrouw van Dijk.
5. Familie Stoppels.
7. Rieks Danhof, vervoersbedrijf/ Haan.
9. Fokke en Jantien de Bruin. Fokke was rietdekker.
11. Roelf Spoelma.
17. Berend Reinders.
19. Drewes Meijer / T. van Houten.
21. Omko Vos / zoon Koos Vos, veehandelaar.
23. Klaverdijk met huishoudster Renske Klunder / Van der Tuuk.
25. Van de Tuuk, brandstofhandel, opgevolgd door Mans Westerdijk toen deze huwde met dochter Eddy van der Tuuk. Van der Tuuk zelf ging toen wonen op nr. 23. Eddy dreef een kruidenierswinkeltje.
27. C. Roffel, spoorwegwerker.
29. Juffrouw Kijlstra, onderwijzeres aan de openbare lagere school / familie Bos, aannemer / Frederieks en Annie Maring, boekhouder.
31. P. Zaagman, verzekeringen.

Vanaf het diep naar de Torenweg

2. Derk Postema (oude Derk) / D. Dijk.
4. Bernhard Wiersema / Lamberts, opzichter technische dienst PTT / H. Zuidema.
6. Familie Scholtens, commies der belastingen / Datema, boekhouder / Mulder / Gerard Smit.
8. J. Noot, schildersbedrijf.
10. Schreuder, gepensioneerd / Alie Maring / Klaas Zijlstra.
12. Pickée, kleermaker.
14. Vrouw Borema / Familie Bolhuis / Bos.
16. Postema, turfhandel / Mollema, boderijder.
18. Piet Boot, garage met benzinepomp / Kobus Meisner, expeditiebedrijf.

Kalverstraat oneven

1. Gerrit Boer, beurtschipper / Cor Vermeulen en Pieterke Kooima.
2. Klein huisje Van Vissel, paardenslachter.
- 2a. Familie Kobus Maring. Arend van Oosten.
4. Familie Stijfhoorn.
5. Melkerij van Maarten Teisman (groot pand met schuur), vrouw Teisman ventte op een gewone fiets met melk. Aan weerskanten hing een grote melkbus één met melk en één met 'soepenbrei'.
8. Lang pand haaks op de weg met twee woningen: Jacomien Dijkema, de moeder van Renger Dijkema die is vermoord 'Bie Cobia'.
9. Aaltje Puma, lantaarnopsteker.

Kalverstraat even

3. Beurtschipper Bultena (van Boersma en Bultena).
6. Mulder Dijksterhuis.
10. Timmerwerkplaats met woonhuis Eiso Smit / J.A. Smit.
- 10a. Bovenwoning: J.O. Smit.

2005-10 : **deel 6**

Stationsweg oneven

1. Huize 'De Pollen' - Derk Vink - Harko de Boer – Enno Musschenga en Gré Bijker
3. Gereformeerde lagere school; daarna banket- en koekjesfabriek 'Albatros'.
5. Woonhuis Isbrand de Boer directeur/eigenaar Albatros.
7. Woonhuis Harko de Boer directeur/eigenaar Albatros; daarna 5 en 7 één pand bewoond door Dick Zuidema en Erik; Flip van Kam hoogleraar; thans burgemeester Renkema.
9. Villa Welgelegen - Jansenius de Vries (meneer Fok); gezinsvervangend tehuis voor geestelijk gehandicapten- Welzo Media Productions bv / groen gasthuis
11. Derk de Boer; Hidde Zwart; Geert Oostra.
13. Eiso Werkman; schilder Dijkema; H. Wedman.
15. Pieter Boykema - houthandelaar; burgemeester W.J. Geertsema; C. Reinders; M. Kaayk.

Stationsweg even

- 4a. Familie G.E. Zuidema - hij was ontvanger der gemeente.
6. 'Spanje' bewoond door de familie Jan Vos.
8. (hoekhuis naar station) Gezusters Dijkema; gebroeders De Vries.
10. Station N.S. en woonhuis: fam. Oljans; fam. Brals; gezusters Dijkema.

Spoorstraat

1. Gezusters Dijksterhuis, één van hen was onderwijzeres aan de geref. school.
3. Meima meubelmaker in ruste; mw. Straatsma-Wobbes; Cor Vermeulen en Pie.
5. Luit Smit conciërge van de RHBS
2. Gebouw 'Grietje Reindersstichting'; Huishoudschool - bibliotheek - Groene Kruis.

Cronjéstraat

- 1a. Molenhuis fam. Boersema; Jan Drent; Geert Bakker; bakker P.J. Baas; G. Drent. Molen 'Cronjé' is in 1912 afgebrand. Vele jaren later is hier een woning gebouwd.
1. Familie Vrieling commies bij de belastingen; Thom van Zuiden.
2. Heddema; Alblas - leraar RHBS
3. Van der Meulen onderwijzer openbare lagere school; fam. Brouwer gemeente ambtenaar; fam. Bouwman.
4. Hommo Dijkema; Jacob Brands besteller P.T.T.; De Waard burgemeester.
5. Jan Smit, zoon Gerrit was commissionair (later Oostervalge); meester Huizinga oud hds geref. lagere school; zoon S. Huizinga; J. Hazekamp tegelzetbedrijf.

Havenstraat

1. Café met kruidenierswinkel van Hommo Dijkema; later café-restaurant 'Spoorzicht' : Jan Bolt; Kasper Wijsbeek; Jan Meijer; Van Rijn; Henk en Betsy Hoek.
2. Veerhuis en turfschipper Bulthuis. Het pand is ± 1930 afgebroken. Nu nieuw pand met adres Torenweg 39. Bulthuis heeft dit huis laten bouwen; Isbrand de Boer; Jan de Boer.
3. Groot Hof Mw. A. Willemke Reinders tot 1914, daarna F. Knol; bode Catrinus Maring; sloper Vos, fysiotherapeut F. Kramer.
5. P. Boykema houthandel; Van der Kam brandstofhandel. De zus van Van der Kam was handwerkonderwijzeres aan de o.l.s.

6. Arend Lanting architect en handel in bouwmaterialen. Naast het woonhuis een timmerloods en opslag van zand en grind. Hij heeft o.a. slagerij Bolhuis gebouwd.
7. Molenhuis melkerij familie Dekker; cardioloog Kingma inspecteur volksgezondheid; F. Over.
8. J. Anjewierden garnalenvisser en visventer.
9. Vrouw Kremer met haar kinderen Harm, Bouwina, Berendina, Rika en Hilda.
10. Sibbe Smit postbode.
11. Jan Reinhard met zijn moeder; Wim Scholtens - bakker, melkventer.

Over de brug richting Onderdendam:

- * Familie Klip, Hein was kweker (tuinder); Beukema; dierenarts Van Wees.
- * Warffums zwembad, badmeester Stubbe; Bekaan; Wendelaar; Meijer.
- * Kwekerij (tuinderij) familie J.A. Dekker (witte Job).

2004-09

Veranderingen van arbeidsverhoudingen tussen 1900-1945 door Arend Spoelma

Naar aanleiding van de artikelen van mevrouw Van Dijk-Tromp en mevrouw Leegstra-Doornbosch in Op en Om de Terp het afgelopen jaar wil ik graag reageren. Het onderwerp betrof hun leven en hun belevenissen als dienstboden op verschillende boerderijen.

Ook mijn moeder (1893) is dienstmeid geweest op een boerderij. Nu honderd jaar geleden in 1904 ging zij als elfjarig meisje van school. Zij werd als 'lutje maaid' uitbesteed bij een grote boer in Den Andel. Zij ging hier werken voor 'dag en nacht met de volle kost' zoals dat destijds heette. De inwoning was gesitueerd in het verlengde van de achterdeur waar 's winters ook de koeien werden gestald. Voor meerdere meiden was er één meidenkamer, terwijl er voor de knechten een knechtenkamer was. Hierin waren de slaappleaatsen met een altijd donkere verbindingsgang naar de woning van de boer. Er waren toen ook nog wel bedsteden achter de koeien. Zo werden op de meeste boerenplaatsen op het Hogeland de inwonende personeelsleden gehuisvest. Het was er donker, vochtig en in de winterperiode erg koud. Mijn moeder had het met haar werkgeefster niet best getroffen. Het was een zeer zuinige mevrouw. Ze bezuinigde vooral op het eten van het inwonend personeel. Moeder werd hierdoor ondervoed en kreeg de zogenaamde lepelziekte. Deze ziekte kwam meer voor in zeer slechte kosthuizen. Op voorschrift van een geraadpleegde dokter moest moeder gevarieerder kost eten en werd haar ook melk voorgeschreven. Dat heeft zij geweten!

Bij de uitbetaling van haar karig jaarloon van naar ik meen veertig gulden, werd haar de extra verstrekte melk van haar loon ingehouden. De boer schaamde zich er blijkbaar niet voor om het meisje te korten op haar loon. De melk kwam immers van zijn eigen koeien en toch had hij het lef om haar geld in te houden. Dit heeft mijn moeder diep gekrenkt en het heeft haar haar hele leven pijn gedaan. Dergelijke verhalen van onrecht en vernedering kunnen ouderen nog vertellen.

Over het leven van de arbeiders op boerenbedrijven is niet zoveel terug te vinden in de literatuur. Wanneer dit wel het geval is, wordt meestal de ware situatie verzwegen. Zo zou de verhouding tussen de boer en zijn personeel best meevallen en zou alles koek en ei zijn. Nou vergeet het maar! Ook mijn vader (1889) heeft zijn deel gehad. Als kleine jongen van elf jaar werd ook hij uitbesteed op een boerenbedrijf als 'schoapvent'. Hij had tot taak om de schapen goed te verzorgen. Voor dag en dauw was hij bezig de dieren bijeen te drijven

om deze te melken. Dit gebeurde zeven dagen per week, voor een kleine geldelijke beloning met kost en inwoning. Hij was overgeleverd aan de willekeur van zijn werkgever en duvelstoelager voor het overige personeel. Wie moesten het voor deze mensen opnemen. Men kon nergens terecht om zijn beklag te doen. De arbeider had geen rechten, alleen maar plichten. Pogingen om tot verbeteringen te komen in deze situatie werden met harde hand de kop ingedrukt. Men deinsde er niet voor terug om met ontslag te dreigen. Broodroof was het wapen van vele boeren. Voor de arbeider wachtte dan de moeilijke gang naar het burgerlijk armbestuur of naar de diaconieën van de kerken. Deze instanties werden in meerderheid beheerd door de werkgevers, c.q. de boeren. Toch glooide er hoop uit onverwachte hoek. In meerderheid stond de gegoede middenstand aan de kant van de werkgevers. Enkele kleine zelfstandigen waagden het om op te komen voor de arbeiders. In ons dorp was dit kapper Jan Holtman. Deze werd in 1913 gekozen in de gemeenteraad voor de toenmalige SDAP (sociaal-democratische arbeiderspartij). Bij de verkiezing in 1919 werden ook vishandelaar K. Slump en brandstofhandelaar H. Puma gekozen in de raad.

Van kerkelijke zijde kwam ook beweging. De predikant van de gereformeerde kerk dominee A.D.C. Kok (1916-1920) werkte mee om een afdeling van de christelijke landarbeidersbond op te richten. Er werd hen toestemming gegeven om in de kerk te vergaderen. De predikant was ook voorstander van het invoeren van het vrouwenkiesrecht. Een arbeider uit deze kring Pieter Tillema kwam in 1923 in de raad der gemeente. Hiermede ontstond een geheel andere samenstelling in de raad. Hierdoor en door de invloed van de arbeidersbonden kwam er langzaam een verbetering tot stand. Recheloosheid en willekeur in de arbeidsverhoudingen werden teruggedrongen. Wel echter heeft het grote verschil tot 1940 stand gehouden. Ook bij de burgerij werden de activiteiten in de sociale beweging nog lang aangeduid met het stigma 'de rooien'. Voorbeelden hiervan zijn vader en zoon Huisman, goede muzikanten die niet werden toegelaten als leden van Euphonia. Zij gingen daarom spelen in het Usqueder korps Boreas. Na de oorlog werden ze wel bij Euphonia geaccepteerd. De grote tegenstelling boer - arbeider kan men nu nog waarnemen aan de boerderijen van Zoutkamp tot Nieuweschans. Het zijn monumenten van de welstand der boeren. Kijk naar de riant kastelen van boerenbehuizingen en vergelijk deze met de zeer kleine arbeidershuizen in de dorpen. Zowel op de boerderijen als in de huisjes is er veel geleden door de arbeidende bevolking. Gelukkig zijn de sociale verhoudingen na de oorlog sterk verbeterd. In de landbouw speelt het nu geen rol meer omdat na 1945 door de mechanisatie de arbeiders van de boerderijen zijn verdwenen. Nog vermeldenswaard is dat door de veranderde samenstelling van de gemeenteraad onze gemeente niet heeft deelgenomen aan de werkverschaffing voor werklozen in deze provincie. Groningen had in de dertiger jaren zeven en vijftig gemeenten waarvan er zeven hiervan niet wensten mee te werken aan deze voorziening, zo ook Warffum niet. Onze werklozen zijn verschoond gebleven van het zware werk in de kampen van Oost-Groningen. Onze werklozen hebben in de crisisjaren (1930-1940) ons eigen dorp in zijn geheel op de schop gehad. Het dorp is voorzien van rio- lering, trottoirs en straten zijn aangelegd, het zwembad bij het spoor is gegraven en het park is er gekomen. De mensen hoefden niet naar 'De hel van Jipsinghuizen'. Warffum heeft toen een ander aanzicht gekregen en werd veranderd in een voor die tijd modern plattelands dorp. Opmerkingen uit die tijd die pijn deden:

* De boer: 'Hier man hes dien sinten, din kenst weer opmoakn'.

* 'Is t nou neudig dat arbaiderskinder naar Mulo goan'.

* 'Wel zal toch al dat gebak opeeten tegenwoordig'.

Warffum, juni 2004. A. Spoelma.

Dit verhaal is op verzoek van A. Spoelma verteld aan J. Pater die het heeft opgeschreven.

1994-02

Voor 50 jaren ... 3 januari 1944 : nachtelijke overvallen in Warffum door Arend Spoelma
Zondagmorgen 23 januari j.l. kwam, naar aanleiding van deze datum op een stencil van te zingen liederen in de kerk, mij plotseling weer voor de geest wat er in de nacht van 22 op 23 januari 1944 (dus 50 jaar geleden) in Warffum gebeurde. 1944 - het vierde oorlogsjaar. Zowel in de paar voorafgaande jaren als ook in '44 was er al heel wat gepasseerd. Veel angst, spanning, hoop en toch ook vertrouwen. Door de bezetters genomen maatregelen, werd de druk op de Nederlanders en dus ook op de inwoners van Warffum steeds groter en ondraaglijker. Geholpen door eigen 'landgenoten' in de vorm van de in 1943 opgerichte Landwacht en ook anderen, kon de bezetter steeds meer ellende en soms doodsangst zaaien, ook in ons dorp. Een 25-tal plaatsgenoten (waaronder 22 van onze Joodse medeburgers) hadden het geweld reeds met de dood moeten bekopen. Om aan wegvoering naar Duitsland te ontkomen gingen vele plaatsgenoten onderduiken (d.i. vluchten in eigen land). Reden was dat velen het niet langer namen om de in strijd met de internationale regels en afspraken, gehoor te geven om voor Duitsers in Duitsland te werken.

In juni 1943 was het voor ondergetekende ook zover. Aanleiding was de oproep van de Duitsers om militairen van het voormalig Nederlands leger weer in krijgsgevangenschap te nemen. Velen moesten zich melden en gingen dan ook onderduiken. Op de dag dat mijn onderdeel (12 Regiment Infanterie) zich moest melden, ben ik ondergedoken. Door bemiddeling van het plaatselijk ondergronds verzet kreeg ik een zgn. 'dukkadres' in het Friese Garijp. Na moeilijk afscheid te hebben genomen van vrouw en zoontje ben ik naar Garijp gefietst. Daar werd ik gastvrij opgenomen in het gezin van een kleine veehouder. Hier een week of zes geweest, meegeholpen het hooi binnen te halen en nog aardappelen helpen rooien. Door heimwee gedreven toch maar weer vrouw en kind in Warffum opgezocht. Weer in Warffum terug heb ik mij een tijdlang verborgen kunnen houden. Door de 'ondergrondse' gewaarschuwd voor gevaar, toen een tijdje in Baflo ondergedoken. Later leek de kust weer veilig en ben ik weer naar onze woning Oude Dijk 33 (nu no. 3) teruggegaan. In de stormnacht van 22 op 23 januari 1944 sloeg het noodlot toe. Gewekt door het gebeuk van geweerkolven op onze deuren, beseften we wat ons te wachten stond. Geleid door plaatselijke gidsen hadden de Wehrmacht soldaten mij toch gevonden. Het bevel luidde: snel aankleden en afscheid nemen van vrouw en kind. Afscheid van mijn ouders, de naast ons woonden, werd niet toegestaan "Befehl ist Befehl". Dit was een zwaar moment in ons leven. Eerst werd ik 'afgeleverd' aan het door de bezetters bewoonde huis in de Oosterstraat (thans woning van de fam. Van den Dool). Inmiddels werden daar ook meerdere arrestanten binnen gebracht, n.l. H. Groendijk, Oudendijk, G. Smid, bakker aan de Torenweg en G. Jager, bij de Lasthuistil. Later ging het in marstempo naar Usquert waar een zwaar bezette post van de Grüne Polizei was gevestigd. De volgende dag werden we per trein afgevoerd naar Groningen. In Usquert was familie van mijn voormalige patroon E. Boer op het station aanwezig. Het deed mij goed dat zij er waren. Ze hadden inmiddels mijn vrouw ingelicht over ons vertrek en die

stonden op het perron in Warffum. Het was echter niet toegestaan van hen en van mijn ouders afscheid te nemen.

De vangst was die nacht matig te noemen, daar de 'heren' in Warffum diezelfde nacht bij 13 huizen hadden gezocht en 'doorzocht', met als resultaat de gevangenneming van ons vieren. Groendijk en Jager werden naar de gevangenis gebracht. Smid en ondergetekende naar het politiebureau te Groningen. G. Jager heeft de gevangenneming niet overleefd en is 'op de vlucht doodgeschoten'. Verder werden wij eerst afgevoerd naar Amersfoort. Hier heb ik mijn schoonvader (Kornelis Slump, overleden maart 1945) voor het laatst gezien. Samen met mijn vader trachtten ze een bezoek aldaar te regelen. Dit werd helaas niet toegestaan. De verdere weg in gevangenschap voerde naar Stalag IVB in de buurt van Maagdenburg. Verder kwamen we nog terecht in Weisenfeld en later in Meuzelwitz (Saksen). Hier kwam de 'verlossing' en werden we op 15 april 1945 door de troepen van Generaal Patton bevrijd. De weg terug ging via Gotha, Erfurt, Parijs, (per vliegtuig) naar midden Frankrijk in de buurt van Nevers, terug op Nederlandse bodem in Eindhoven. Op 10 mei 1945 weer thuis .....! Weer thuis, mager maar gezond, honger geleden, vernederingen ondergaan, vaak in angst gezeten, bombardement overleefd. Alles erg bedreigend.

50 jaar geleden ... als de dag van gisteren. Ik meen het alsnog aan het papier te moeten toevertrouwen. Vluchten in eigen land, misschien dat het tot meer begrip mag bijdragen voor de vluchtelingen die thans ons land binnenkomen en barmhartiger over hen geoordeeld kan worden. Misschien dat ook andere Warffumers kunnen verhalen uit die tijd van vijftig jaar geleden. Het kan nu nog! Laten ook zij hun belevenissen aan anderen doorgeven in ons dorpsblad 'Op en Om de Terp'. Er is immers zeer veel te vertellen over de spannende, donkere jaren, vijftig jaar geleden.

Warffum, februari 1994. A. Spoelma

1995-09

Een terugblik op de 50ste viering van de bevrijding - 5 mei 1995 : over nog vergeten oorlogsslachtoffers uit Warffum door Arend Spoelma

De gemeente Eemsmond heeft ter gelegenheid van deze 50e herdenking een lesbrief voor scholen binnen de gemeentegrenzen laten samenstellen. Bedoeld als informatieve les voor de leerlingen over de oorlogsjaren. In deze lesbrief een overzicht van wat zich in 1940-1945 in de dorpen Warffum, Usquert, Kantens, Uithuizen en Uithuizermeeden heeft afgespeeld. Het hoe, wat, waar en waarom is hierin weergegeven. Een opsomming van inwoners die door oorlogsgeweld, verraad, terreur, arbeidsinzet, het leven hebben gelaten ontbreekt uiteraard niet; foto's zijn opgenomen van geplaatste herdenkingsmonumenten. Ook is er een overzicht van benoemde straten en pleinen. Voor Warffum een foto van het monument met de 22 namen van de omgebrachte Joodse dorpsgenoten. Er is een opsomming van hun namen, te beginnen bij no.1 en eindigend bij no.22. Na no.22 is een tussenzin opgenomen luidende: "Daarnaast zijn er natuurlijk ook andere inwoners in Warffum geweest, die van de bezetter te lijden hebben gehad". Dan staat er tussen haakjes: (deze namen staan niet op het monument).

De nummering loopt dan met de namen van deze andere omgekomenen. Hier volgen ze met toelichting:

23. Klaas ten Boer: woonde in de inpandige arbeiderswoning van de boerderij Noordpolder 5. In de nacht van 19 op 20 juni 1944 verraden en opgepakt. Hij werd naar Neuengamme overgebracht. Een kamp waar het opzet was dat niemand zou overleven. Hij overleed 12 december 1944.
24. Gabrand Jager: woonde bij de Lasthuistil. Hij was gedwongen te werk gesteld in Duitsland. Wilde na verlof niet weer terug. In de nacht van 22 op 23 januari 1944 verraden en door militairen uit Usquert opgepakt. Kwam in een door SS bewaakte strafkamer en is op de vlucht doodgeschoten (= vermoord).
25. Tiemen de Vries: landbouwer uit de Zuiderhorn. Is in de laatste oorlogsmaand bij een beschieting bij Delfzijl aan zijn einde gekomen.
26. Eppie de Groot: zijn grootouders woonden aan Van Bolhuisstraat 5. Hij was militair en diende bij de Koninklijke Marine. Hij kwam om in de slag op de Javazee in 1942.
27. Reinhard Zeef: weigerde voor de Duitsers te werken. Is in 1943 door de Groene Politie op zijn onderduikadres doodgeschoten.
28. Willem Johan Bruins (Willie): is samen met zijn broer Johan Willem op 23 februari 1945 opgepakt door de bezetters uit Usquert. Vanuit hun onderduikadres brachten ze een bezoek aan hun ouders die op de boerderij van Geert Reinders aan de Oostervalge 34 (Kadijk) bedrijfsleider waren. Via Scholtenhuis naar het kamp Oorbeck bij Osnabrück gevoerd. Als gevolg van zware arbeid, onvoldoende eten en veel slaag is Willem Johan hier bezweken. Is aldaar begraven, maar na de oorlog overgebracht naar het ereveld te Hannover. Johan overleefde met veel moeite.
29. Elze v.d. Hoek: Oude Dijk 49. Hij kwam om bij het bombardement op Bremen.
30. Hendrik Faber: woonde ook aan de Oude Dijk en werd te werk gesteld in Duitsland. Aan het einde van de oorlog kwam hij in Russische gevangenschap. In 1946 werd hij zeer ziek naar Nederland gestuurd. Hij overleed te Eindhoven. Hij is wel in Warffum begraven.
31. Derk Bogema: ook de Oude Dijk. Hij kwam doodziek terug en overleed in Warffum.
32. Is eigenlijk een aanvulling op de lijst van de Joodse slachtoffers en het betreft de vroegere directeur van de RHBS Elias Maurits van der Zijl. Hij is voor zijn Jood zijn in de herfst van 1940 uit zijn functie gezet en moest op staande voet de dienstwoning aan de school verlaten. Vertrokken naar Amsterdam, in 1942 afgevoerd naar Westerbork. Was met een niet Joodse vrouw getrouwd en had deswege vrij kunnen komen. Zoon Wim kwam hier te laat achter. Toen Wim met bewijzen bij het kamp arriveerde was zijn vader reeds afgevoerd naar Birkenau, waar hij is vergast.
- Hier eindigt het overzicht uit de lesbrieven aangaande Warffum in oorlogstijd. Hieruit blijkt dat het aantal dorpsgenoten dat ten gevolge van deze oorlog slachtoffer zijn geworden, uitkomt op 32 (het hoogste aantal in Noord-Groningen).
- In deze lesbrieven worden de namen genoemd van een tiental tot dan toe vergeten dorpsgenoten. Het boek over de "Historie van Warffum, Breede en Rottumeroog" (1989) gaat aan hun bestaan en geschiedenis geheel voorbij. Zelfs het hoofdstuk dat handelt over Warffum in oorlogstijd zijn hun namen onvermeld gelaten. Blijkbaar zijn zij door de instanties die na de oorlog het gedenkteken op het kerkhof regelden ook over het hoofd gezien. Hoe is dit verzuim alsnog te herstellen? Is het misschien mogelijk dat de commissie of het comité dat elk jaar de dodenherdenking organiseert, alsnog stappen onderneemt om een passend monument voor deze omgekomen dorpsgenoten te realiseren? En zo een verzuim uit het verleden te herstellen? Zij het wel wat aan de late kant!
- Arend Spoelma.

Dagblad van het Noorden, 9 mei 2009: overleden Arend Spoelma 93 jaar echtgenoot van R. Slump, geboren 5 maart 1916 te Den Andel overleden 7 mei 2009 te Delfzijl. Begraven te Warffum.

Een aantal bewoners van de woongroep Warfumburen.

Foto: Jan Bouwman

REPORTAGE ■ WONEN IN WARFUMBUREN

'Wij hebben gefeest, gerouwd en meegeleefd'

Het is geen commune, geen hippie-achtige samscholing. Warfumburen is een woongroep voor ouderen in Warffum en bestaat vijftien jaar. "Ik heb er geleefd tot en met."

Door Marijke Brouwer

WARFFUM ■ Alleen is ook maar alleen. Wat is er mooier dan een buurtje met leeftijdsgenoten die elkaar in de winter van hun leven kunnen helpen? Zo'n twintig jaar geleden hoorde Jan Zuidema (85) van het bestaan van groepswoonwonen. "Een schooljuf ergens in Friesland was ermee bezig. Dat leek me wat!"

Nu, twintig jaar later, is Zuidema er nog vol van, ook al woont hij elders. Hij moest Warfumburen zeven jaar geleden verlaten omdat zijn vrouw ernstig ziek was. Ze verkasten naar het verzor-

gingshuis in Kloosterburen. Zijn vrouw is inmiddels overleden en Zuidema is blijven wonen in het verzorgingshuis. Omdat het er goed is. Maar wat zou hij graag terugkeren naar Warfumburen, met altijd leven om zich heen.

In 1988 ging Zuidema met enkele medestanders aan de slag. "Het was knokken voordat de eerste steen uit de grond kwam. We moesten geld versieren en een woningbouwstichting vinden die zo goedkoop mogelijk voor ons wilde bouwen. Na vijf jaar lukte het en ontstond Warfumburen."

Zuidema vond het er fantastisch. "Ik heb er geleefd tot en met. Het was niet alle dagen feest, maar wel vaak." Hoe dat dan ging? Ze knapten gezamenlijk een klus op, in de tuin of in het fietsenhok, en dronken vervolgens een borreltje. Ze organiseerden optredens van muziekgroepen. Ze maakten uitstap-

jes. "Wij waren jongere ouderen. We konden alles, we konden de wereld overen."

Zuidema komt nog geregeld in Warfumburen. Daar treft hij oude bekenden, oude burens. Zoals Klaas Zijlstra (86) die er vanaf het begin woont. "Het is gezellig, zo bij elkaar. Ik repareer een

lampje bij de burens, we spelen bingo, we betalen gezamenlijk de schoonmaakkosten. En soms eten we samen erwtsoep. Of pannenkoeken." **Arend Spoelma** (93) woont er met zijn Roelina (94). "We hebben hier gefeest, gerouwd en meegeleefd. Het gaat hier om saamhorigheid."

Ook wel eens hommeles in Warfumburen

Warfumburen telt 26 appartementen, heeft een binnentuin, een recreatiezaal en de bewoners vormen samen een vereniging. Woongroepen voor ouderen zijn hier en daar in het land te vinden (zie: landelijke vereniging voor groepswoonwonen van ouderen (LVGO)) en zijn in het leven geroepen opdat ouderen langer zelfstandig kun-

nen blijven wonen zonder te verzeenzamen. Het is er bovendien veilig omdat het gebouw afgesloten is. Warfumburen is in handen van Woongroep Marenland die de appartementen verhuurt. Momenteel staan er vier huizen leeg, wat naar verluidt is ontstaan vanwege bestuurlijke perikelen. Daarover wil niemand in detail treden.

2004-11

Haidewietska : vooruit geef gas! : over de komst van auto's en vrachtauto's

In de jaren dertig van de vorige eeuw zongen wij als jongens vaak een lied dat sloeg op de veranderingen in het verkeer. Het lied begon als volgt: 'Vroeger ging alles even kalm en bedaard, wagen en paard maakten de vaart'. Met uitzondering van de spoortrein die vanaf 1893 een 'snelle' verbinding vormde tussen Warffum en de stad was van verkeer op de weg nauwelijks sprake. De weg van Baflo via Warffum naar Usquert was tot 1930 nog een met

grind en steenslag verharde kleiweg. Vooral bij regenachtig weer en in de winter kon hierin een diepe spoorvorming ontstaan. Vanzelfsprekend was er wel vervoer in ons dorp. Aardappels, bieten en turf gingen per schip, stro, kolen en vlas werden per trein vervoerd. Het vervoeren van vracht was daarom hoofdzakelijk een plaatselijke aangelegenheid. De boeren zelf namen met een paard en wagen een deel voor hun rekening en verder waren er een viertal voermannen. Dit waren Klaas van Oosten, die een schimmel had, Germt Douma, Arend Noordhof en Arend Meijer. Deze mensen werden ingehuurd om met hun paard en wagen vracht te vervoeren van en naar het station of de haven (Pollen). Soms brachten ze vracht naar de stad of naar een naburig dorp. Bij grote drukte werd er ook wel een beroep op hen gedaan door een boer, b.v. tijdens het dorsen. Eens moest Meijer voor de gemeente een teerpot halen uit Onderdendam. De pot was zo zwaar en de ijzeren wielen drukten zo diep in de weg, dat de kracht van het paard onvoldoende was. Meijer moest het paard letterlijk opzweepen en zelf mee duwen om het gevaarte in Warffum te krijgen. Dat dieren destijds niet werden ontzien blijkt ook uit het feit dat er talloze hondenkarren waren. Er was hiervoor zelfs een speciale wetgeving (1910). Jan Jans had een hond voor zijn petroleumkar. Stien Huisman een voor de viskar en Hendrik de Groot had er twee voor zijn voddenkar. Aan de andere kant wist men ook dat het inkomen mede afhankelijk was van het dier. Zo vroeg wethouder Kornelis Slump eens aan Van Oosten of hij de baan op het ijs van het diep sneeuwvrij wilde maken met de sneeuwschaaf. Deze antwoordde daarop: 'Nee Slump dat kin nait, want 't peerd mout sloapm vandoag'. Van Oosten wilde zijn paard niet op het gladde ijs laten lopen. Nog een voorbeeld van snelheid in het verkeer is het feit dat veekooplui met hun beesten soms lopende naar de stad gingen om ze op de markt te verkopen. Zo ziet men dus dat bij ons het paard tot 1930 de snelheid van het vervoer bepaalde.

In Baflo woonde een zekere Reinold Danhof (1871-1942) die behalve timmerman en kastelein ook voerman was. Hij had veel werk en was blij dat zijn zoon Kees, toen deze in 1913 de lagere school verliet hem kwam helpen in zijn bedrijf. Reinold had een zakelijke visie op de toekomst. Hij zag dat de zuivelfabriek te Bedum in 1926 de melkbussen bij de boeren met een vrachtauto ging ophalen en dacht: 'Dat kan ik ook'. Hij deed zijn paard en wagen van de hand en kocht een vrachtauto. Intussen was zoon Rieks (geb. 26-2-1906) ook in de zaak opgenomen en met zijn drieën werd er zoveel werk verzet, dat er een tweede vrachtwagen bij moest komen. Kees kreeg de Chevrolet (nummer A 6050) en voor Rieks werd er in 1930 een Dodge aangeschaft. Om tevens vee te kunnen vervoeren hielp pa Reinold, die ook timmerman was, Rieks om hoge losse schotten op de laadbak te plaatsen. In 1931 vestigde Rieks zich in Warffum en gaat bij Postema in de Groot Hofstraat in de kost. Hiermede is het eerste transportbedrijf in Warffum een feit. Rieks was echter niet de eerste autobezitter in ons dorp. Die eer komt toe aan Roelf Wilkens (Oosterstraat 19). Deze kocht in 1927 een personenwagen en verhuurde deze met chauffeur (hij zelf dus). Hiermee reed hij regelmatig o.a. voor meneer F.H. Jansenius de Vries. Deze wagen kreeg het automummer A 41. De A gaf aan dat de auto in de provincie Groningen was ingeschreven en 41 beduidde dat hij de hele provincie de eenenveertigste persoon was die een auto in bezit had. Een autonummer, men kende het woord kenteken nog niet, was een persoonlijk bezit. Als je een andere auto aanschaft ging het nummer over naar de nieuwe wagen. In 1960 is dit veranderd.

Omstreeks 1930 kocht ook Hendrik Havinga, Noorderstraat 1, een auto voor de verhuur. Wanneer je deze auto wilde huren ging Havinga met je rijden om uit te leggen hoe het

vehikel werkte. Je kon daarna nog eens alleen oefenen en een rijbewijs aanvragen. Om de wagen te starten moest men de auto met een slinger aandraaien.

Toen Riex Danhof in Warffum begon moest hij wel een knecht in dienst nemen, immers de vrachtrijder moest zelf zijn goederen op- en afladen. Dit was allemaal handwerk. Hij kwam in contact met Roelf Hoek (7-1-1908) die graag bereid was het werk van boerenarbeider te verwisselen met dat van vrachtwagenchauffeur. Men nam alles aan om te vervoeren: Stro, vlas, koren, aardappelen, bieten en klaverhooi. Dit laatste ging als paardenvoer naar de kolenmijnen. Hiervoor had men destijds een met handkracht bediende hooipers. Praktisch alle vrachten, zowel van de voerlui als van de vrachtwagen, moesten worden gewogen. Dit gebeurde op de weegbrug (Oosterstraat 8). 'Petje' Zuidema en later Martje Koster, woog eerst de volgeladen wagen op de basculeweger en wanneer de lading was gelost werd het gewicht opnieuw bepaald. Het gewichtsverschil was gelijk aan de afgeleverde vracht.

Roelf Hoek bleef ongeveer twee jaar werken bij Danhof. Hij had ervaring opgedaan en in 1933 kocht hij samen met zijn vriend Hidde Kooi een schommelastrailer met een lengte van 10 meter. Met grote letters stond voor op de cabine 'Kooi en Hoek' en daarmee was het tweede transportbedrijf een feit. Of er afspraken zijn gemaakt met Riex Danhof is niet bekend, maar het was wel zo dat Danhof zich meer ging richten op veevervoer. Hij had in de veehandelaren Van Dam en Benninga vaste klanten. Ook reed hij regelmatig op zondag voor caféhouder Bolt (Spoorzicht) met de renpaarden Albatros en Darwin naar paardenkoersen. De wegen waren slecht en werden maar langzaam verbeterd en verbreed. Er gebeurden aanvankelijk nogal eens ongelukken. Het materiaal en vooral de verlichting liet veel te wensen over. Daar tegenover was de snelheid van de auto's gering. Er vielen wel eens stropakken en vooral bieten van de vrachtwagens. Persoonlijk ben ik er getuige van geweest dat een auto van Moorlag uit Uithuizermeeden in het Boterdiep was geraakt, waarbij twee mensen zijn omgekomen. Zeer tragisch was ook het eerste dodelijke verkeersslachtoffer van een auto-ongeluk in ons dorp. Jan Boer, de beurtschipper, die midden jaren dertig een vrachtauto had reed Elly Haan, een dochtertje van Talinus, die plotseling de weg op rende aan. Het kind is daarbij om het leven gekomen. Er kwamen niet alleen meer vrachtauto's maar ook meer personenwagens op de weg. Een aantal boeren schafte zich een auto aan maar ook de verhuur van personenauto's was in opkomst. De wereldoorlog bracht in 1940 het verkeer weer terug naar de jaren twintig. Riex Danhof werd eind 1938 opgeroepen voor de militaire dienst en moest zijn auto verkopen aan de staat voor militair gebruik. Hidde en Roelf moesten in 1941 stoppen met hun bedrijf omdat de Duitsers hun wagen vorderde voor het leger. Een vergoeding hiervoor hebben zij nimmer ontvangen. Benzine was er slechts mondjesmaat te verkrijgen, b.v. voor de dokter. Kortom in de oorlog was praktisch het hele verkeer lamgelegd. Enige bussen en een paar personenwagens reden op een zgn. gaspot. Dit was een generator die achter de wagen werd gekoppeld en werd gestookt met hout. Douma organiseerde drie keer per week een vervoersdienst naar de stad per paard en wagen, een soort Jan Plezier. Toen in 1945 de oorlog eindigde was veel oorlogsmaterieel overbodig. Dit werd door de Amerikanen en de Canadezen te koop aangeboden. Roelf Hoek en zijn zwager Marten Puma kochten via Gorter in Roodeschool een legerauto, die ze zelf mochten uitzoeken op het vliegveld Deelen. Het werd een G.M.C. met aanhanger, beide met een laadvermogen van 6 ton. Hoewel de wagen een snelheid had van 45, hooguit 50 kilometer, waren ze blij weer aan de slag te kunnen gaan. In 1946 echter stapte Roelf uit het compagnonschap en kocht het café van Omke Bakker, Noorderstraat 11. De zeventienjarige zoon Henk van Marten ging met pa samen verder en toen deze 18 jaar werd kocht Marten voor hem eerst een G.M.C. en vrij spoedig daarna een Volvo. Waar eerst de vervoerders zelf

hun vrachten moest vergaren werd dit kort na de oorlog overgenomen door een bevrachtingskantoor. Eerst was dit Van der Tuuk in Groningen en later V.N.O. bevrachtingsbureau. Nederland moest worden opgebouwd. Er werd hard gewerkt. Het vervoer werd steeds belangrijker en uitgebreid. De Puma's reden na enige jaren met zeven Scania's, waarvan drie op het buitenland reden. Ook plaatselijke bedrijven schaften, reeds voor 1940, een vrachtauto aan. Albatros, Huisman, de beurtschippers en boderijders als Catharinus en Kees Maring, Kobus Meisner en E. Offeringa. Langzamerhand begonnen ook zakenmensen zich een auto aan te schaffen in de jaren 1945-1955. B.v. bakker Alkema, boekhandel Bekaam enz.

Als men de jaren 1930-1955 in oegenschouw neemt, een periode van slechts vijf en twintig jaar, waarin ook nog vijf oorlogsjaren vielen dan is er goed beschouwd een volledige omwenteling geweest op verkeersgebied. Schepen, paarden, koetsen en wagens verdwenen en het verkeer werd volledig gemotoriseerd. Onvoorstelbaar hoe snel dat is gegaan!!